

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет міжнародних відносин
Кафедра міжнародних відносин,
інформації та регіональних студій

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач кафедри

_____ Н.Ф. Ржевська

" " 2020 р.

ДИПЛОМНА РОБОТА
ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО РІВНЯ
«МАГІСТР»

спеціальності 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та
регіональні студії»

ОПП «Міжнародна інформація»

Тема: **«ОСОБЛИВОСТІ КУЛЬТУРНОЇ ДИПЛОМАТІЇ ФРАНЦІЇ В
КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН»**

Виконавець: Майстров Д.В.

Науковий керівник: д.і.н., професор Троян Сергій Станіславович

Київ, 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА КУЛЬТУРНОЇ ДИПЛОМАТІЇ ФРАНЦІЇ ЯК ВАЖЛИВОГО ІНСТРУМЕНТУ ЗДІЙСНЕННЯ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ.....	8
1.1. Зміст поняття культурної дипломатії Франції.....	8
1.2. Генеза і розвиток культурної дипломатії Франції на сучасному етапі еволюції міжнародних відносин.....	20
РОЗДІЛ 2. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ Й ОСНОВНІ АКТОРИ КУЛЬТУРНОЇ ДИПЛОМАТІЇ СУЧАСНОЇ ФРАНЦІЇ.....	34
2.1. Основні напрямки і завдання культурної дипломатії Франції в постбіполярному світі.....	34
2.2. Діяльність ключових інститутів культурної дипломатії Франції в сучасних міжнародних відносинах.....	40
РОЗДІЛ 3. ДІЯЛЬНІСТЬ ФРАНЦУЗЬКОГО ІНСТИТУТУ ТА ФРАНЦУЗЬКОГО АЛЬЯНСУ ЩОДО ЗДІЙСНЕННЯ ЗОВНІШНЬОЇ КУЛЬТУРНОЇ ДИПЛОМАТІЇ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН.....	57
3.1. Діяльність Французького інституту в у мовах постбіполярного світопорядку.....	57
3.2. Діяльність Французького альянсу на сучасному етапі міжнародних відносин.....	66
ВИСНОВКИ.....	73
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	76

ВСТУП

Актуальність теми. Франція була і залишається країною з розвиненою моделлю зовнішньої культурної політики. Цей успіх став результатом тривалої еволюції використання культури у зовнішньополітичних цілях країни. Багата культурна, мовна, ідейна та політична спадщина Французької Республіки забезпечили основу цієї політики, але її успіх і ефективність стали результатом роботи державних і недержавних структур у популяризації позитивного образу Франції за кордоном.

Зовнішня культурна політика Франції пройшла безліч етапів розвитку до того моменту, як стала загальновизнаним прикладом найбільш ефективної «дипломатії впливу». Аж до наших днів діячі політики і культури вносять свій внесок у розвиток елементів французької зовнішньої культурної політики, які ми можемо назвати винятковими перевагами Франції. До таких переваг належать гуманітарні республіканські ідеї, французька мова, яка є одночасним елементом м'якої сили, і інструментом для просування французького впливу за кордоном, національне мистецтво, театральна, музична спадщина країни, французькі традиції, звичаї і спосіб мислення.

Ставши частиною зовнішньої політики, зовнішня культурна політика поступово почала піддаватися процесу кодифікації. Однак до сих пір правова база «дипломатії впливу» офіційно не складена. Таке поєднання програмних документів, хартій і статутів різних акторів зовнішньої культурної політики, програм президента, бюджетних проектів стало таким собі характерним елементом «дипломатії впливу» як оновленої, реформованої «версії» зовнішньої культурної політики Франції.

Реалізація зовнішньої культурної політики Франції здійснюється широкою мережею державних і недержавних установ, співпрацюючих з урядом, а також організацій та інститутів. Мережа акторів зовнішньої

культурної політики Франції централізована і на чолі її стоїть МЗС Франції. Спеціальні департаменти, міністерства, агентства, культурні асоціації, мовні центри та інститути по всьому світу поширюють позитивний образ Франції за кордоном. А французьке іноземне мовлення висвітлює діяльність акторів «дипломатії впливу», дає відмінну від англо-саксонської точки зору інформацію, реалізує політику плюралізму думок і різноманітності культур народів світу.

Таким чином, у Франції існує комплексна, вироблена за довгі роки, багаторівнева система державних і громадських структур, які здійснюють ефективну зовнішню культурну діяльність. Найактивніші актори французької зовнішньої культурної політики - це Французький інститут і Альянс Франсез. Таку популярність їм принесли численні філії по всьому світу, в т.ч. і в Україні, через їх активну діяльність. Обидва актора працюють у сфері викладання французької мови, організовують обмінні програми, проводять культурні сезони, фестивалі, франкофонні свята.

Актуальність даної теми дослідження полягає в наступному:

1) Останнім часом в світі відбувається нарощування англо-саксонської культурної експансії. Франція позиціонує себе як захисника мовного різноманіття та культурного плюралізму. Вивчивши французьку зовнішню культурну політику, можна виділити деяку формулу успішної «дипломатії впливу», поширення культурного впливу і посилення позитивного образу за кордоном в умовах сучасного глобалізованого суспільства.

2) Початок реформи «дипломатії впливу» пройшов зовсім нещодавно, в 2010 році. Однак вже відчутні її серйозний вплив та наслідки. Основними змінами стали зміни пріоритетів культурної політики, створення нових акторів і коригування їх управління.

Метою даного дослідження є розкриття змісту поняття та загальної характеристики культурної дипломатії Франції, а також визначити особливості

та вплив культурних центрів Франції в контексті сучасних міжнародних відносин.

Мета визначає **завдання дослідження**:

1. висвітлення змісту поняття культурної дипломатії Франції;
2. дослідження генезу і розвитку культурної дипломатії Франції на сучасному етапі еволюції міжнародних відносин;
3. аналіз основних напрямків і завдань культурної дипломатії Франції в постбіполярному світі;
4. визначення діяльності ключових інститутів культурної дипломатії Франції в сучасних міжнародних відносинах;
5. характеристика діяльності Французького інституту в у мовах постбіполярного світопорядку;
6. дослідження діяльності Французького альянсу на сучасному етапі міжнародних відносин.

Об'єктом дослідження є міжнародні відносини, що виникають у зв'язку з діяльністю французьких культурних центрів у рамках реалізації зовнішньої культурної політики Франції.

Предметом дослідження є практична та нормативна особливість культурної дипломатії Франції в контексті сучасних міжнародних відносин.

Методологічною основою даної роботи є сукупність взаємодоповнюючих методів дослідження: методи теоретичного аналізу, вивчення і узагальнення досвіду існуючих результатів, описаних в використовуваній автором літературі.

Також використовувався інституційний метод для вивчення основних акторів зовнішньої культурної політики Франції, їх функцій, і практичної діяльності.

Компаративний метод полягав в порівнянні ефективності реалізації зовнішньої культурної політики Франції Альянс Франсез та Французьким інститутом.

Теоретичну основу дипломної роботи становлять наукові положення, що містяться у працях вітчизняних та іноземних дослідників у сфері культурної дипломатії. У нагоді став навчально-методичний посібник С.О. Рудька «Зовнішня політика країн Західної Європи в постбіполярний період», який сформував чіткі уявлення про сутність зовнішньої культурної політики, теоретичні аспекти та їх відмінності від культурної дипломатії.

Цінними з точки зору відображення історичних особливостей розглядуваного періоду стали напрацювання професора С.С. Трояна.

Дослідження французького вченого Ж. Лафоном цікаві в контексті дослідження Франції та французької мови як виразника універсальних демократичних цінностей Республіки. Інший французький дослідник, А. Ломбар в своїй роботі пояснює еволюцію французької культурної політики у відповідь на глобалізацію і засилля англосаксонського ЗМІ.

Робота петербурзького дослідника І.В. Чернова «Міжнародна організація Франкофонії: лінгвістичні виміри світової політики» допомогла зрозуміти, чому французька мова стала базою зовнішньої культурної політики країни. Також в даній книзі багато інформації про діяльність Міжнародної організації Франкофон в галузі збереження і поширення національної мови.

Робота «Політика культури або культура політики. Досвід Франції» кандидата політичних наук С. І. Косенко розкриває особливості колишньої французької концепції «культурної винятковості». У його дослідженнях акцент зроблений на інструментах захисту і збереження національної самобутності країни, що було б цікаво використовувати при розробці заходів і дій, спрямованих на захист і просування української культури. Монографія цього ж автора «Культура в палітрі зовнішньої політики. Досвід Франції»,

написана вже в 2010 році, як продовження «Політики культури або культури політики. Досвід Франції», робить акцент на зовнішній політиці Франції у сфері культури в умовах глобалізації. У книзі міститься інформація не тільки про еволюцію французької доктрини і сучасних механізмах реалізації зовнішньої культурної політики, а й про сучасний досвід Франції, зокрема про реформу «дипломатії впливу».

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів. Теоретичне значення полягає в тому, що висновки й положення дипломної роботи можуть слугувати підґрунтям та сприяти подальшому розвитку науки міжнародних відносин в сфері культурної дипломатії.

Дипломна робота має цільову практичну спрямованість, а її положення можуть бути використані у науково-дослідницькій сфері та навчальному процесі.

Структура дипломної роботи зумовлена метою та завданнями дослідження і складається зі вступу, трьох розділів, шести підрозділів, висновків, списку використаних джерел (120 найменувань). Загальний обсяг дипломної роботи – 88 сторінки, у тому числі список використаних джерел – 12 сторінок.

РОЗДІЛ 1.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА КУЛЬТУРНОЇ ДИПЛОМАТІЇ ФРАНЦІЇ ЯК ВАЖЛИВОГО ІНСТРУМЕНТУ ЗДІЙСНЕННЯ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

1.1. Зміст поняття культурної дипломатії Франції

У сучасному світі культура є виразним показником сприйняття людьми одне одного. Глобалізаційні процеси сприяють швидкому обміну ідеями й думками, різноманітні точки зору швидко поширюються, здебільшого перебуваючи у вільному доступі. Завдяки цим контактам сама культура як явище невинно змінюється й кидає учасникам міжнародних відносин подвійний виклик: з одного боку, урядам і спеціалізованим організаціям слід підтримувати наявний рівень якості культурних продуктів в умовах постійної конкуренції, а з іншого – під впливом новітніх технологій світова спільнота прагне втілювати неординарні підходи до міжкультурних комунікацій. У суспільстві існує все більша потреба у посереднику між динамічним простором культурних явищ та особистісним сприйняттям цих процесів. У таких умовах джерелом необхідної рівноваги може стати культурна дипломатія.

Явище культурної дипломатії відоме здавна, адже існує багатовікова традиція влаштування урочистих заходів, обміну подарунками на знак взаємної поваги під час дипломатичних візитів для досягнення прихильності вищого керівництва іноземних держав. Втім, активне використання поняття «культурна дипломатія» почалося у XX ст., але досі точиться дискусія навколо нього. Немає загальноприйнятого визначення, і різні дослідники вкладають різний зміст у поняття «культурна дипломатія», позначаючи ним різні явища. Проблемним є розмежування понять «культурна» і «публічна дипломатія», адже часто вони постають синонімами. Актуальним видається розібратися з

цими дискусійними питаннями, тому що, використовуючи той чи інший термін, ми певним чином інтерпретуємо явище та демонструємо своє ставлення до нього.

Перше визначення, дане у 1930-х рр. американським дослідником Федеріком Баргхорном, описувало культурну дипломатію як маніпуляцію культурними зв'язками із пропагандистською метою [1, с. 10-11]. Американський політолог Мілтон Каммінгс запропонував іншу дефініцію культурної дипломатії – «обмін ідеями, інформацією, цінностями, системами, традиціями, переконаннями й іншими аспектами культури з метою сприяння розвитку взаєморозуміння» [2, с. 1]. Для реалізації культурної дипломатії необхідно провести чималу роботу всередині країни: створити оригінальний культурний продукт за підтримки органів державної влади, спеціалізованих організацій чи незалежних митців. Розглянемо основні теоретичні підходи до розуміння значення культурної дипломатії.

На думку представників реалізму та неореалізму, це занадто абстрактне явище для безпосереднього впливу на владу та становище країни в міжнародній системі. На думку дослідника Ганса Моргентау, «в найширшому значенні» наука дипломатії полягає у наступному:

1. Дипломатія повинна визначати свої цілі у світлі тієї сили, яка дійсно або потенційно є в її розпорядженні для здійснення цих цілей.
2. Дипломатія повинна оцінювати цілі інших країн і ту силу, яка дійсно або потенційно є в її розпорядженні для здійснення цих цілей.
3. Дипломатія повинна визначити, в якій мірі ці різні цілі поєднані одна з одною.
4. Дипломатія повинна використовувати засоби, придатні для здійснення цих цілей [3, с. 11].

Як бачимо, Г. Моргентау не вважав дипломатію істотним чинником міжнародних відносин. Сам національний інтерес зазвичай визначався з точки

зору виживання, потужності та відносних можливостей, а також престижу держави.

Згідно з реалістичним підходом, основними суб'єктами міжнародних відносин є держави, які орієнтуються на просування своїх інтересів. Вони здатні зробити це ефективно лише тоді, коли володіють достатньою потужністю. Основна мета кожної держави – забезпечити власну безпеку, що, своєю чергою, гарантує суверенітет.

У реалізмі влада країни базується на матеріальних чинниках: військова сила, природні ресурси, населення. Отже, культурна дипломатія лише опосередковано може бути об'єктом інтересу серед науковців-реалістів. Неореалізм також не надає значної ролі культурній дипломатії з різних причин. Прихильники цього підходу розглядають системний аналіз як інструмент дослідження міжнародної політики.

На думку Кеннета Волтца, властивості окремих утворень (держав) не впливають на структуру системи, тому теорія міжнародної політики не обов'язково тягне за собою (або вимагає з цього приводу) існування зовнішньої політики [4, с. 54–57]. З цієї причини неореалісти не розглядають аналіз дійових осіб та взаємодії між ними, включаючи зовнішню політику та дипломатичну практику, як важливі та вважають, що структура міжнародної політики визначається анархією та розподілом матеріальних ресурсів.

Таким чином, представники неореалістичного підходу виключають зі сфери свого інтересу взаємний вплив, який учасники міжнародних відносин здійснюють одне на одного через певні культурні цінності. На відміну від неореалістів, дослідники в рамках лібералізму та неолібералізму генерують розуміння теоретичних засад культурної дипломатії. Головний акцент представники лібералізму роблять на можливості взаємного впливу між суб'єктами внаслідок транснаціональних відносин – інтеракцій між людьми, групами, організаціями, що належать до різних країн.

Основою сучасної культурної дипломатії є неоліберальна концепція Джозефа Ная, який порівнював неореалістичну «жорстку силу» із зовсім іншим набором чинників, які він назвав «м'якою силою». На думку дослідника, влада – це здатність впливати на інших, щоб отримати бажані результати [5, с. 5].

Можна скоригувати чужу поведінку трьома способами: загрозами примусу, спонуканням або залученням, що змушує інших бажати того, що ти хочеш. «М'яка сила» спирається на здатність формувати уподобання інших [5, с. 5].

У міжнародній політиці фактори, що створюють «м'яку силу», значною мірою виникають із цінностей, які організація чи країна виражає у своїй культурі, у прикладах, які вона встановлює своїми діями та засобами, які застосовує до врегулювання відносин.

Аналізуючи важливість «м'якої сили», Дж. Най описує три джерела – механізми, за допомогою яких країна може її застосовувати»: культура (за умови її привабливості для інших), політичні цінності (коли вони переважно збігаються в усіх учасників взаємодії) та зовнішня політика (коли вона розглядається як законна та має моральний авторитет) [6].

Культурна дипломатія може здійснюватися на трьох рівнях: державному (для просування національних інтересів через уряди чи інші органи влади), суспільному (громадські організації та фізичні особи розвивають можливості для взаємного культурного обміну) і приватному (реалізується приватними компаніями, зацікавленими в розширенні міжкультурної комунікації).

На сучасному етапі розвитку культури проблема методології вивчення культурної дипломатії є виключно важливою і актуальною. В силу того, що культурна дипломатія як предмет дослідження є вельми складним феноменом, її осмислення вимагає особливого наукового підходу. Складність вивчення культурної дипломатії обумовлена тим, що вона, будучи цілісною, постійно

змінюється системою, не представляє собою якоїсь стійкості констант, до речі, як і сама культура.

На даний момент інтерес до визначення поняття «культурна дипломатія» обумовлений, на наш погляд, рядом причин. Перш за все, це потреби розвитку вчення про дипломатію взагалі і уточнення самої категорії «культурна дипломатія». Тут виникають питання не тільки про межі вторгнення дипломатії в культуру, а й самої допустимості цього вторгнення.

У найзагальнішій формі до змісту дипломатичного управління сферою культури можна віднести наступні моменти:

- постановку принципів завдань, визначення перспективних, а також найближчих цілей, які повинні бути досягнуті у сфері розвитку культури. Слід підкреслити, що реальність дипломатичних завдань і цілей, їх здійсненність визначаються тим, наскільки вони відповідають співвідношенню соціальних сил, реальним можливостям, які існують на даному етапі розвитку;
- вироблення методів, засобів, форм дипломатичної діяльності, за допомогою яких поставлені цілі можуть бути досягнуті оптимальним чином;
- підбір, розстановка кадрів, здатних зрозуміти і виконати намічені завдання культурного розвитку.

Кожен з перерахованих трьох моментів передбачає аналіз конкретної ситуації в духовній сфері і підбір можливих варіантів вирішення дипломатичних задач з метою визначення найкращого.

Однак значення загальної схеми, так само як і застосування сучасного інструментарію дипломатичного керівництва сферою культури (системний аналіз і т.п.), самі по собі ще не забезпечують вирішення завдань культурної дипломатії. Політичне керівництво повинно спиратися на міцний фундамент теоретичних знань, що розкривають закономірності історичного розвитку.

У той же час дипломатична теорія, що дала загальне орієнтування для дипломатичної діяльності в сфері культури, не може охопити всього

різноманіття подій, окреслити всю сукупність можливих наслідків з даної сукупності причин. Тому дипломатія, навіть наукова - стільки ж мистецтво, скільки і наука. Тим більше, що дипломатія достатньо вразлива до впливу особистих якостей дипломатів. Тому одна і та ж об'єктивна культурна потреба може бути виражена в різних дипломатичних рішеннях, вміст яких багато в чому залежить від розсуду осіб, які мають право це рішення прийняти.

Одночасно сама культура робить активний зворотний вплив на державу і політику, дипломатію. Можна виділити наступні основні напрямки впливу культури на суспільне і політичне життя:

- соціалізація і виховання окремої особистості. Йдеться про пристосування людини до умов суспільного життя, вмінню регулювати свою поведінку відповідно до встановлених суспільством норм;
- вироблення та затвердження системи цінностей, під якою розуміється певна сукупність явищ матеріального і духовного життя, які виступають в якості орієнтирів і установок в діяльності окремої особистості і суспільних класів і верств, націй і народностей. Система цінностей служить важливим регулятором політичних вчинків, мірилом оцінки поведінки інших людей, їх участю в політичному житті;
- вплив культури на політичне життя відбувається і через створення моделей функціонування політичних інструментів, вироблення і прийняття політичних рішень, еталонів дії, поведінки і їх реалізації в різних ситуаціях політичного життя.

По-друге, інтерес до культурної дипломатії обумовлюється потребами розвитку вчення про духовну сферу. Розкриваючи зміст духовної сфери життєдіяльності людей, визначаючи її як явище, дослідники співвідносять політику з духовною сферою. Зрозуміло, що їх цікавить не тільки співвідношення культурної дипломатії та духовної сфери, а й їх взаємодія в процесі функціонування і розвитку.

По-третє, інтерес до культурної дипломатії, її визначення обумовлюється потребами в методології аналізу явищ культурної політики при проведенні конкретно-соціологічних досліджень, які отримують все більш широке розповсюдження. Перш за все, існує гостра потреба у визначенні культурної дипломатії як вихідного поняття, яке дозволило б розробляти і операціональні поняття для аналізу явищ культурної політики на різних рівнях організації суспільства.

У сучасній вітчизняній літературі при дослідженні культурної дипломатії, і перш за все, її сутності, використовуються різні підходи, що дозволяють розкрити її багатогранність.

В.С. Жидков і К.Б. Соколов [7] визначають культурну дипломатію як специфічний вид діяльності з регулювання культурного життя, що зводиться до впливу на особистість з метою формування її «картини світу».

Тим самим культурне життя постає як поле боротьби різних суб'єктів - груп населення (носіїв різних субкультур), творців культурних цінностей, різних громадських інститутів, зайнятих їх збереженням і поширенням, і держави. Звідси випливає висновок, що культурна дипломатія - це боротьба інтересів різних суб'єктів культурного життя, в якій найсуттєвішу роль грає розподіл різних ресурсів - фінансових, матеріальних, кадрових і інформаційних. Відповідно до такого визначення про культурну політику, найбільш сильним її суб'єктом є держава, що володіє найбільшими ресурсами і можливостями впливу на культурне життя. Цей вплив здійснюється через управління наукою, мистецтвом, релігією через вироблення і трансляцію державної ідеології за допомогою системи освіти і засобів масової комунікації.

Виходячи зі сказаного, ми вважаємо важливим те, що культурна дипломатія – це заснована на суспільній злагоді система поглядів відповідного стану культурного життя, створення можливостей для реалізації власних

законів культурного розвитку відповідно критеріям ресурсних можливостей суспільства на кожному історичному етапі.

Дослідження, проведені І.І. Горловим, показали, що культурна політика залежить від двох найважливіших умов: відповідності розвитку культури її природі, основним закономірностям і вирішення завдань, що стоять перед нею. Друга обставина передбачає взаємозв'язок концепції розвитку і управління в культурі з концепцією становлення нового суспільства, його політичної, економічної і духовної сферами [8].

Гострота теоретико-методологічних проблем культурної дипломатії викликана ще й тим, як зазначає О.І. Карпукін, що в процесі реформ досі не вироблена об'єднана соціокультурна ідея. Незважаючи на досягнуті творчі та організаційні свободи в сфері культури, домінування активних ринкових механізмів веде до декультурація основних процесів суспільного розвитку, що особливо відбивається на освіті та засобах масової інформації. Наростання кризи механізмів відтворення культурних цінностей проявляється у втраті людиною колишніх орієнтирів самопізнання і самовизначення, що посилюється соціальним розшаруванням в суспільстві.

У поняття «культурна дипломатія» входить, перш за все, значимість діяльності держави з реалізації культурних прав особистості, виявлення та облік культурного аспекту в усіх соціально-економічних і технічних проектах: «Культурна дипломатія держави - специфічна діяльність держави, спрямована на реалізацію права кожного вільного громадянина вільно брати участь у культурному житті суспільства, виявлення і облік культурного аспекту в усіх соціально-економічних і технічних проектах, збереження і збагачення культурної самобутності народів при розвитку культурних обмінів » [9].

Проаналізувавши наявні в науковій літературі ряд підходів до змісту культурної дипломатії, ми відзначаємо, що під культурною дипломатією більшість вчених розуміють спосіб діяльності людей, владних і громадських

структур, спрямованих на забезпечення оптимального функціонування і розвитку сфери духовного життя.

У французській теорії культури найбільш поширеною є, з нашої точки зору, сферно-громадська концепція культури, прихильники якої досить багато уваги приділили питанню про якість визначеності духовної культури. Їх звернення до аналізу історії філософського тлумачення дефініції, введеної в науковий обіг на рубежі Середніх віків і Нового часу, також метод зіставлення духовної культури з матеріальним, привів до результатів, які можуть бути тезисно викладено так:

- духовній культурі властива особлива духовно-свідома субстанція, її елементами є різноманітні уявлення, ідеї, наукові знання, твори мистецтва, моральні і правові норми і т.п.;
- в суспільній системі ці елементи організуються в специфічне духовне виробництво, де працює великий загін людей, які професійно займаються культурною діяльністю, і функціонує призначена для цього мережа інститутів;
- в процесі духовного виробництва, крім розповсюдження, освоєння і творення культурних цінностей і благ, відбувається формування інтелектуальних, емоційних і моральних якостей людей як діяльних соціальних суб'єктів;
- сама людська творчість, формування всебічно розвиненої особистості становить якісну відмінність духовної культури, сфери духовного виробництва від матеріальної культури і матеріального виробництва, спрямованого на задоволення матеріальних потреб людей, забезпечення їх фізичного існування.

На перший погляд, ми маємо логічно обґрунтований ланцюжок (духовна культура - духовне виробництво - сфера духовного виробництва), привабливу спрямованістю на людину, своєю гуманістичністю. Однак це лише видимість, бо онтологізація термінів вносить не тільки невизначеність в культурознавчу мову і мислення, а й безглуздість в культурну політику і практику.

Джеймс Розенау стверджує, що розгляд держав як єдиних акторів унеможлиблює розуміння функціонування глобального управління, в яких багато суб'єктів відіграють важливу роль. Він визначив транснаціоналізм як «процеси, завдяки яким міжнародні відносини, що проводяться урядами, доповнюються відносинами між приватними особами, групами та товариствами, які можуть і можуть мати важливі наслідки для перебігу подій» [10, с. 1].

Наявність великої кількості суб'єктів привела до зміни сприйняття їх взаємних впливів. Найголовніше, що ліберальний ідеалізм замінив реалістичну категорію конфлікту між державами прагненням до мирного співіснування, що сприяє ефективній взаємодії.

На думку представників ліберального напрямку, міжнародні відносини не є доступними виключно для держав, вони охоплюють також громади, міжнародні інституції та окремих людей. Неоліберальний підхід має життєво важливе значення для розуміння культурної дипломатії здебільшого тому, що він враховує багатоакторний характер міжнародного середовища і пов'язує культурну дипломатію з прагненням реалізації інтересів як міжурядових організацій, так і національних держав.

Якщо розуміти культурну дипломатію як взаємодію шляхом поширення ідей, цінностей та переконань, то конструктивістські концепції визначають її як форму впливу на учасників міжнародних відносин. Нематеріальні ресурси стають ключовими елементами, що регламентують дії акторів. У контексті культурної дипломатії ці чинники розподіляються за допомогою культурного обміну та інших форм взаємодії. Іншим вирішальним фактором є те, як суб'єкти сприймають одне одного через їхні переконання та бачення світу. Цей аспект пов'язаний з ідеями, які Ніна Танневальд описує як соціальні конструкції, на які посилаються люди, або сукупність переконань, принципів і поглядів, що спрямовують нашу поведінку та політику [11].

З огляду на це, ідеї та думки зарубіжної аудиторії можуть формуватися через культурний обмін. У рамках конструктивізму існує ще один особливо цікавий підхід до культурної дипломатії, в основі якого питання формування ідентичності акторів у міжнародних відносинах, яка, на думку конструктивістів, є соціально побудованою.

Національна ідентичність побудована за ідеями та цінностями, які за умови позитивного сприйняття іноземною аудиторією можуть сформувати позитивний міжнародний імідж країни. Тут образ є результатом суб'єктивних поглядів на привабливість мови, культури, норм, ідей та цінностей, що приписуються певному акторові. За такого підходу культурна дипломатія безпосередньо відображає спільноту, яку вона представляє.

У рамках конструктивізму культурна дипломатія є важливою, оскільки є репрезентативною складовою суспільства. Це підтверджує те, що загальне уявлення іноземної громадськості про державу має вирішальне орієнтувальне значення для її поведінки у міжнародних відносинах.

Деякі фахівці в галузі міжнародних відносин вважають культурну та публічну дипломатію синонімами, оскільки остання здійснює вплив на суспільну думку в зовнішній політиці інших країн через відкритий діалог між недержавними структурами та приватними особами. Більшість науковців, проте, вважають культурну дипломатію частиною публічної або ж розрізняють ці поняття. Назву «народна дипломатія» застосовують для підкреслення масштабної недержавної культурної взаємодії.

Відсутність однієї загальної дефініції зумовлена тим, що дедалі більше членів суспільства долучається до міжкультурного обміну, який швидко змінюється та розвивається. На позначення одного й того ж поняття залежно від країни використовують різні терміни. У Франції поряд з визначенням «*diplomatie culturelle*» (культурна дипломатія), застосовують такі терміни: «*action culturelle exterieure*» (зовнішня культурна діяльність), «*politique*

culturelle exterieure» (зовнішня культурна політика), «politique culturelle internationale» (міжнародна культурна політика).

У США та Великобританії використовують поняття «культурна» й «публічна» дипломатії, а в Китаї «народна дипломатія», акцентуючи увагу на важливості соціальної взаємодії. На наш погляд, культурна дипломатія виконує водночас два важливих завдання: використання культури як об'єкта досягнення цілей зовнішньої політики держави та здійснення міжкультурного діалогу на шляху соціокультурного розвитку суспільства.

Позиції українських науковців, серед яких Н. Мусієнко, М. Процюк, О. Розумна, Г. Шамборовський, Т. Черненко, здебільшого збігаються з думками американських і європейських дослідників, які визначають культурну дипломатію як сукупність обмінів інформацією, ідеями, цінностями задля підтримки довготривалих відносин чи сприяння національним інтересам [9; 10; 11].

Так, на думку Н. Мусієнко та Г. Шамборовського, культурна дипломатія – це процес, «коли держава і суспільство беруть активну участь у формуванні свого національного образу, іміджу, стереотипу» [12, с. 92].

Глибоке авторське бачення має О. Розумна відокремлює в культурній дипломатії внутрішній і зовнішній аспекти: внутрішній пов'язує зі зміною парадигми культури та культурної політики, зокрема змісту і якості культурного продукту, а зовнішній – із забезпеченням іміджу й успішності міжнародних відносин країни [13, с. 3–42].

На наш погляд, поняття «культурна дипломатія» дійсно тісно пов'язане з плейсбрендингом. Отже, культурна дипломатія – процес міжнародних комунікацій з метою просування іміджу держави, створення її авторитету, забезпечення поваги й довіри до неї. Для творчих особистостей це можливість познайомити іноземну аудиторію з власними пріоритетами, ідеями та переконаннями, можливість пізнати цінності й ідеали інших країн і народів.

Отже, культурна дипломатія – це засіб реалізації зовнішньої політики держави та розвитку суспільства за допомогою здобутків культури.

У сучасному світі відсутнє єдине визначення поняття культурної дипломатії. Різноманітні дефініції наголошують на окремих аспектах цього багатогранного явища. Варіативність теоретичних підходів до розуміння сутності міжкультурних процесів свідчить про зацікавленість наукової спільноти пропонованою темою й необхідність пошуку дієвих рішень в царині окресленої проблематики.

1.2. Генеза і розвиток культурної дипломатії Франції на сучасному етапі еволюції міжнародних відносин

Невід’ємною складовою державної політики міжкультурного співробітництва є зовнішня культурна політика, що розробляється з метою формування позитивного культурного іміджу країни в світі, враховуючи багаті історичні традиції культури та динаміку сучасного культурного життя в умовах різноманіття і свободи вираження, заборони цензури і плюралізму ідей; взаєморозуміння і довіри, рівноправного та взаємовигідного партнерства, оптимізації участі країн у системі міжкультурного співробітництва. Культурна присутність держав за кордоном, як і зарубіжна культурна присутність у самих країнах, сприяють їх гідному утвердженню в світовій політиці, що відповідає їхнім історичним надбанням, геополітичному становищу, потенціалу та ресурсам. Відповідно до специфіки пріоритетів, кожна країна розробляє власну національну стратегію здійснення зовнішньої культурної політики.

За допомогою використання такого специфічного інструменту досягнення політичних цілей, як культурна дипломатія, держава може не тільки підвищити ефективність зовнішньої політики, а й підняти престиж власної країни, уряду, політики як в міжнародному політичному середовищі,

так і серед світової громадськості; подолати упередженість щодо країни, зменшити вплив негативних тенденцій політико-ідеологічного походження, зміцнити міжнародний авторитет держави, продемонструвати відкритість суспільства та його демократичні цінності; вплинути на формування багатополусної системи міжнародних відносин, яка відображає культурно-політичне розмаїття та взаємозалежність сучасного світу; сформувати позитивний економічний клімат для іноземних інвестицій, сприяти розвитку туристичної індустрії; представити культуру як складову формування державного бренду; позиціонувати політику держави, що має високий науковий, інтелектуальний та культурний потенціал [14-16].

По мірі розширення глобалізації дедалі гострішою і злободенною для країн з розвиненою культурою стає завдання збереження і захисту своєї національної самобутності та цивілізаційної своєрідності [17]. У цьому сенсі культурна держава - Франція - являє собою яскравий і переконливим приклад країни, яка завдяки цілеспрямованій і продуманій державній політиці в галузі культури протягом століть твердо відстоювала і продовжує з перемінним успіхом відстоювати свою «культурну винятковість» [17].

Франція, будучи протягом майже двох століть визнаним духовним маяком західної цивілізації, в міру настання американського гегемонізму - після створення Версальської системи в 1918 року і особливо після Другої світової війни - поступово стала втрачати цю роль. Однак за рахунок проведення послідовної та ефективної державної культурної політики як одного з атрибутів своєї «м'якої сили» змогла певною мірою зберегти свою національну своєрідність, престиж і вплив у міжнародних справах [18].

Вплив країни не можна виміряти лише її військовим, економічним і політичним потенціалом. Він пеною мірою визначений також здатністю країни викласти захоплення своїм способом життя, своїми ідеями і знаннями, культурою, іншими, не силовими і не матеріальними, факторами. Саме «м'яка

могутність» дозволяє Франції і сьогодні в умовах жорсткої конкуренції зберігати в міжнародних відносинах свої пріоритети і відстоювати свої позиції [19].

Видатний французький історик Фернан Бродель у своїй фундаментальній праці «Грамадика цивілізацій» стверджував, що будь-яка традиційна культура завжди прив'язана історично і географічно до певного суспільства і не може існувати, вдосконалюватися і передаватися поза суспільством (Braudel, 1987) [20]. За Броделем, у світі не існує спільнот, що не володіють своєю власною, специфічною культурою - національною, народною (на рівні країни), регіональною (Ельзаською, баварською або юкаталонською), буржуазною або пролетарською (в залежності від соціальної орієнтації), елітарною або масовою і т. п.

Будучи тісно пов'язаною з мовою, така самобутня культура є показником і сутністю неповторної індивідуальності даного народу або соціальної групи. Глобалізація ж, прагне розмити або зруйнувати ці рамки, розглядаючи культуру і культурну «продукцію» в контексті «культурної індустрії», тобто, суто під комерційним кутом, з точки зору отримання торговельних переваг і прибутку.

У зв'язку з цим, не зайвим буде згадати представників франкфуртської школи, видних західних соціологів Теодора Адорно і Макса Хоркхаймера, які вперше використали термін «культурна індустрія» ще в 1947 році у своїй відомій праці «Діалектика освіти» (Horkheimer, Adorno, 2002) [20]. У цій роботі вони одностайно засудили індустріальне відтворення продуктів культури, вбачаючи в ньому загрозу не тільки художньої творчості, а й небезпеки придушення особистості, індивідуальності.

Німецькі вчені не без підстав стверджували, що така «стандартизована і прикрашена культурна продукція служить знаряддям маніпулювання слухняними і пасивними масами» [21, с. 94-95]. Слід додати, що всі

прихильники франкфуртської школи (в тому числі Герберт Маркузе) виділяли негативну сторону штучної стандартизації та «маршандізації», тобто «отоварення» культури. Не випадково на світовому ринку культурної продукції ведеться запекла боротьба, в якій перемагає той, хто володіє не більш багатою культурою, а матеріальними та технічними перевагами в сфері культурної індустрії. Саме з цієї причини Франція, яка завжди опиралася ринковим підходом США до культури, ще в 1993 р заявила про своє право на культурну винятковість і в кінцевому рахунку наполягла на вилученні аудіовізуальної сфери з переговорів про вільну торгівлю з лінією СОТ [22].

Саме Франції світ зобов'язаний тим, що культурна продукція досі не визнана «звичайним товаром», що в результаті призвело до провалу Багатосторонньої угоди про інвестиції (АМІ), куди англосаксонські противники Франції на чолі з США хотіли записати це визначення, а також до відміни в листопаді того ж року зустрічі СОТ на вищому рівні в Сіетлі [23].

Таким чином, в умовах глобалізації, Франція, вміло використовуючи інструменти культурної дипломатії, продовжує зберігати свою неповторну національну ідентичність і відстоювати свої національні інтереси, в тому числі в галузі культури, в той час як інші видатні в минулому культурні держави (наприклад, Італія чи Німеччина) нівелювали своїми традиціями культурної дипломатії та відповідно втратили свої позиції світового лідерства [24].

Ось чому досвід і приклад зовнішньої культурної політики Франції, особливо за останні десятиліття, являє очевидний науковий, практичний і загальнолюдський інтерес. Особливе значення для українського дослідника має також латентний і відкритий антиамериканізм державної культурної політики Франції.

Одним із конвергентних пунктів мислення українських і французьких політологів є думка про те, що природна глобалізація, породжувана об'єктивним і незворотним вільним рухом людських і культурних потоків,

капіталів і ресурсів, зовсім не тотожна нав'язуваній з-за океану ідеології глобалізації - спадкоємиці ідеологічної боротьби періоду біполярного світу, що залишилася жупелом ліберального надсупільства під американським «глобальним управлінням» [25].

Нагадаємо, що концепція, з якої Америка вступила на світову арену ще напередодні Першої світової війни, була охарактеризована Г. Кіссінджером як «всесвітня, основна гармонія, поки що прихована від людства». Вже на Паризькій світній конференції 1919 року Президент Вільсон проголосив, що «Америці уготована небачена честь здійснити своє призначення і врятувати світ» [16, с. 263]. До цього носієм такого вселенського месіанства позиціонувала себе і була визнана Франція. Однак саме з даного історичного моменту США стали непохитно відтісняти її з цього п'єдесталу [26].

На думку дослідників американського месіанізму і його релігійно-філософських витоків, саме вільсоніанство поєднало з ліберальним посилом кальвіністську доктрину богообраності англо-саксонських пуритан, яке проголошує моральне право на експансію і керує «дикунами і народами зла» [26]. А показником богообраності згідно з цією доктриною є земний успіх і багатство. Цікавим є й те, що один з основних ідеологів «французької школи», завзятий атлантист і «антипорадник» Раймон Арон в книзі «Мир і війна між націями» в принципі заперечував монополію будь-якої держави в світі. Йому ж належить класичне визначення «могутності», прийняте сьогодні у французькій політології: «здатність однієї політичної одиниці нав'язати свою волю іншим і не дати іншим нав'язати їй свою волю» [18, с. 58]. Тому з народженням голлістської республіки в 1958 році відновлення колишньої зовнішньополітичної могутності Франції та утвердження її незалежності у Міжнародних справах стало наскрізною темою робіт з теорії міжнародного становлення країни і основою французької дипломатії. Причому на відміну від ядерних сил, покликаних «лякати і стримувати» потенційного противника /

агресора, культурна політика Франції завжди була спрямована головним чином на забезпечення «блиску / сяйва» (*rayonnement*) Франції в світі, тобто, на захоплення нею, її ідеями і її діями [27].

Бути визнаною на світовій арені як глашатає і носія універсальних гуманістичних цінностей - така суть традиційних месіанських прагнень Франції у зовнішній політиці. Ця мета лежить за межами простого забезпечення безпеки, бо покликана сприяти посиленню планетарного впливу країни і спрямована на утвердження її величі методами культурної дипломатії. Саме з цієї ідеї виходила Франція з часів Людовіка XIV, визначаючи своє місце в світі [28].

Важливу роль культурного виміру могутності, пов'язаного не тільки з рівнем науково -технічного потенціалу, а й з моральними ресурсами країни, в особливо з її уявленням про себе саму, визнають і доводять багато французьких вчених [14, с. 219]. Зокрема, Президент французької Академії моральних і політичних наук, відомий політолог Тьєррі де Монбріаль культуру і ідеологію розглядає в якості моральних ресурсів, що визначають не тільки внутрішню єдність, а й зовнішній вплив країни [12, с. 43].

Так, Франція прагне закріпити за собою образ «батьківщини прав людини» або носія «концепції допомоги в розвитку країн третього світу» [25, с. 65]. Не буде перебільшенням твердження, що Франція по праву може вважатися родоначальницею або «винахідником» культурної політики. Французькі Монархи з незапам'ятних часів оточували себе освіченими людьми і артистами. Піонером заступництва мистецтв і літератури в цій країні умовно можна назвати короля Франсуа (Франциска) I, який, став проти засилля латинської мови, заснував у 1530 році Королівську колегію лекторів, що стала в подальшому важливим інститутом французької культури, відомим під ім'ям Колеж де Франс [29].

У 1539 році ордонанс (указ) короля остаточно закріпив використання французької мови замість латинської в офіційних документах. Більш чітка ідея політичної відповідальності органів державної влади в галузі мистецтва і творів утвердилася в XVII ст., а її першим реальним інституціональним висловлюванням стало створення кардиналом Рішельє у 1635 році Французької академії [30].

Створення Академії стало серйозним поворотом у розвитку зв'язків між дворянством і інтелектуальною художньою елітою суспільства, а також в потужній підтримці з боку держави розвитку літературної французької мови. Залишаючись і сьогодні лідером в області культури в Європі, Франція, зокрема, є єдиною розвиненою країною Заходу, де прийнятий закон про захист національного мови. Особливий характер носять і протекціоністські заходи, які вона поширила на аудіовізуальний і ряд інших сфер культури [15, с. 22].

Остаточну інституційну форму культурна політика знайшла в період правління Президента Шарля де Голля зі створенням у 1959 році Міністерства у справах культури. З цього моменту і до початку нового тисячоліття на посаді міністра культури змінювали один одного видні і високоосвічені державні діячі, котрі здобули авторитет в світі культури і мистецтва своєї країни [31].

Вагомий внесок у розвиток концепції та інститутів французької культурної політики здійснили, зокрема, міністри Андре Мальро і Жак Дюамель. Однак найбільш ефективною і тому показовою видається модель культурної політики, яка успішно проявила себе у Франції при Президенті - соціалісті Франсуа Міттерані (1981-1995 рр.), коли культура, завдяки цілеспрямованим зусиллям неординарного міністра культури Жака Ланга, перетворилася не тільки в динамічну і рентабельну галузь економіки, але і в міцний bastion захисту національної самосвідомості і фактор національної згуртованості французів перед обличчям потужного політичного, ідеологічного та лінгвокультурного тиску Америки [32].

Таким чином, поступово з «примхи» володарів викристалізувалася ідея політичної, потім юридичної і, нарешті, матеріальної та адміністративної відповідності французької держави щодо мистецтв і творчості взагалі. До останнього часу така традиційна культурна політика Франції приносила цілком відчутні плоди. З її ослабленням пов'язана, зокрема, поява у Франції книги історика Антуана де Бека «Кризи у французькій культурі. Анатомія провалу» [19, с. 66], в якій автор критично оцінює культурну політику Президента Ніколя Саркозі (2007-2012).

Не можна не погодитися з думкою вченого в тому, що підхід цього Президента до питань зовнішньої культурної політики більше нагадував американську модель: скорочення або економія державних витрат на ці цілі, в сторону приватного спонсорування, орієнтація на кількісні показники і рентабельність як критерії якості, успіху. Все це він трактує як відхід від традиційної французької політики [32].

Співвідношення «могутності» і «впливу» у зовнішній політиці Франції останніх років детально досліджено в роботах іншого відомого французького вченого, професора Паризького інституту політичних наук Моріса Вайса [30, с. 199].

Зокрема, Вайс зазначає, що сакралізація «спадщини» і «спадкоємності» політики веде у внутрішньому плані до гіпертрофії ролі Президента у Франції і відповідно до маргіналізації парламенту, а в зовнішньому плані - до розбіжностей між словами і справами. Особливу увагу вчений приділяє культурній дипломатії Франції як інструменту впливу в контексті глобального управління. Вайс стверджує, що поняття «вплив» і «м'яка могутність» конвергентні і визначають сьогодні не тільки і не просто культурний простір, а й місце країни в глобальній системі засобів масової інформації, позиції французьких транснаціональних компаній, досягнення в області нових

технологій і т. п., дозволяючи Франції «грати менш або більш значну роль в світовому масштабі» [30, с. 425].

Дійсно, після відходу з політичної арени Президента голіста Жака Ширака, в силу політико-економічного вибору нового керівництва Франції або об'єктивних труднощів, асигнування на її традиційно активну зовнішню культурну політику стали відчутно знижуватися. Розміри скорочення цих асигнувань послужили підставою для заяв, наприклад в парламенті, про загрозу самій суті зовнішньої культурної діяльності країни. Розсудлива частина французької еліти все більш наполегливо стала висловлювати свою стурбованість зниженням глобального впливу Франції. Зокрема, реакцією на скорочення державних асигнувань на культурну діяльність за кордоном став спільний виступ в газеті «Монд» 7 липня 2010 року двох колишніх міністрів закордонних справ - голіста Алена Жюппе і соціаліста Юбера Ведріна у статті «Чи досить послаблювати Ке д'Орсе » [33].

Майже одночасно, 15 липня 2010 року в журналі «Новий економіст» з'явилася стаття Еммануеля Лем'є під назвою «Чи програла Франція війну засобами м'якої могутності?». Цій же темі присвятив монографію, яка вийшла в 2011 році, відомий політолог Філіп Лан [34, с. 80]. Все це в кінцевому рахунку спонукало керівництво країни серйозно задуматися про шляхи не нарощування, то хоча б збереження засобами культурної дипломатії ваги і впливу Франції як однієї з провідних фігур світової політики [35].

Так, у директивному листі від 27 серпня 2007 року Президента Республіки і прем'єр-міністра міністру закордонних і європейських справ доручалося підготувати розгорнуті пропозиції по оновленню зовнішньої політики країни. У листі, зокрема, наголошувалося, що керівництво країни надає ключове значення розширенню культурного впливу Франції за кордоном [36].

Рівно через рік Президенту Саркозі була вручена «Біла книга» з питань зовнішньої та європейської політики Франції, підготовлена комісією під керівництвом колишнього міністра закордонних справ і прем'єр-міністра Олена Жюппе і голови незалежного адміністративного органу по боротьбі з дискримінацією і за рівноправність Луї Швейцера [2].

Серед 12 рекомендацій, які фігурували в книзі, містилася і пропозиція про перегляд концепції і проведення радикальної реформи апарату зовнішньої культурної діяльності країни як істотного компонента «дипломатії впливу». Така реформа була здійснена в 2010-2011 рр. [37]

У ході підготовки реформи розгорнуті рекомендації з цього питання були викладені, зокрема, у доповіді senatorів Жака Лежандра і Жослен де Роана від імені двох сенатських комісій - у справах культури і закордонних справ і оборони [38]. Їх ідеї перегукувалися також з рекомендаціями, що містилися в експертному висновку, представленому практично одночасно в іншому важливому державному органі Франції - Раді з економічних, соціальних і екологічних питань [39].

Сенатори, зокрема, прямо заявили про кризу «культурної дипломатії» країни і піддали критиці традиційне і практично ексклюзивне закріплення прерогатив в області зовнішньої культурної політики за міністерством закордонних справ. Образно назвавши розподіл функцій в цій галузі між МЗС та Мінкультури «адміністративною Ялтою», вони закликали переглянути цю практику, посилаючись на те, що Президентським декретом від 25 травня 2007 року міністерству культури і комунікації відводилася більш істотна роль в забезпеченні міжнародної культурної присутності Франції, артистичних обмінів та франкофонії [40].

В результаті, на основі пропозицій міністра закордонних і європейських справ, а також зведеної доповіді Сенату 27 липня 2010 року був прийнятий новий закон про зовнішню політику держави. Його безпосереднім і основним

наслідком стало започаткування декретом від 30 грудня 2010 року нового органу під егідою Ке д'Орсе під назвою Французький інститут (Institut français - не плутати з Institut de France) [41].

Перед Французьким інститутом було прямо сформульоване завдання зробити більш послідовною, продуманою і планомірною національну культурну політику за кордоном. Для цього при ньому було утворено Раду зі стратегічних напрямків, якій доручено залучити до зовнішньої культурної політики міністерство культури та інші зацікавлені відомства країни [42].

Автори реформи виходили з того, що у порівнянні з іноземними (британськими, німецькими, іспанськими та португальськими) конкурентами французька система зовнішньої культурної політики недостатньо монолітна і ефективна, особливо з урахуванням постійного скорочення бюджетних асигнувань. Якщо, наприклад, бюджет Інституту Гете за останні п'ять років збільшився на 30%, то фінансування французької системи з 2007 по 2009 рр. скоротилося на 20%. І це на тлі активного розширення в світі глобальних мереж культурного впливу таких країн, як Китай, Бразилія, Індія, Японія, Південна Корея, Тайвань, Абу-Дабі, Катар і навіть Польща (Інститут Адама Міцкевича), які з деяких пір стали виділяти значні кошти на цілі своєї «культурної дипломатії» [43].

Від свого попередника (агентства «Кюльтюр Франс») Французький інститут успадкував всю мережу національних культурних установ за кордоном (близько 150 культурних служб в посольствах, більше 150 культурних центрів і понад 1000 відділень «Альянс Франсез»). Було вирішено, що процес інтеграції цих установ в нову систему буде розвиватися поступово і вибірково, в експериментальному порядку, спочатку в таких країнах, як Данія, Великобританія, Індія, ОАЕ, Кувейт, Сирія, Гана, Сенегал, Камбоджа, Сінгапур, Чилі, Сербія, Грузія, і завершиться тільки в 2014 році [44].

Президентом Французького інституту був призначений видатний дипломат і державний діяч Франції, сенатор Ксав'є Даркос - колишній міністр з питань праці, соціальних відносин і сім'ї, міністр національної освіти, міністр-делегат з питань розвитку, співробітництва та франкофонії, а з червня 2010 року - уповноважений Ради міністрів з питань зовнішньої культурної політики Франції [45].

Створюючи Французький інститут нового типу, уряд мав на меті зміцнити апарат «дипломатії впливу», зосередивши в одних руках розкидані раніше між різними установами функції зовнішньої культурної політики країни. У тісній взаємодії з системою Французького інституту повинні працювати деякі інші усталені французькі автономні установи, що діють на терені поширення національної культури, наприклад Агентство з викладання французької мови за кордоном (AEFE), Агентство з розповсюдження технічної інформації (ADIT), холдинг «Зовнішнє аудіовізуальне агентство Франції »та ін. Передбачалася тісна взаємодія Французького інституту і з іншими структурами, створеними в розвиток Закону від 27 липня 2010 року, наприклад Campus France (залучення зарубіжних студентів на навчання до французьких вузів) і Egide (прийом і розміщення іноземних стипендіатів) [46].

Крім того, в новій системі особливе місце займають державна установа під назвою Міжнародна експертиза Франції (France expertise internationale), якій доручено займатися пропагандою досягнень французької науки, просуванням «наукової культури» і співпрацею в цій області [47].

На початку лютого 2011 року на спільному засіданні сенатських комісій по іноземним справам і у справах культури було заслухано доповідь К. Даркоса про його плани роботи на чолі нової установи. У своєму виступі Даркос, зокрема, з тривогою зазначив, що в області додатка softpower, або «дипломатії впливу», Франція стикається з жорсткою конкуренцією, так як майже всі канали розповсюдження культури в світі знаходяться в руках

американців. За його словами, в умовах глобалізації відбувається як би американізація знань. Потужну глобальну мережу впливу розгорнув також Китай - Інститутів Конфуція сьогодні в світі більше ніж Французьких інститутів (300 відділень в 80 країнах з моменту створення цієї системи в 2004 року) [48].

Ослаблення французького культурного впливу в світі не може не турбувати щирих друзів Франції і шанувальників її культури. Як не може не хвилювати той факт, що сьогодні весь культурний світ планети, включаючи Укоаїну, живе, в по великому рахунку, за американськими стандартами, слідуючи за рейтингом американських блокбастерів, бестселерів, музичних хітів та кліпів [49].

Французька модель політики міжкультурного співробітництва та культурної дипломатії передбачає пріоритетну роль держави в її реалізації на противагу англосаксонській моделі, де значну частину функцій із зовнішньої культурної діяльності бере на себе приватний сектор. Однак певні елементи англосаксонської моделі використані Францією у реалізації зовнішньої культурної політики, у першу чергу, доктрини спрямованої Франкофонії, складовими якої є наступальна політика захисту французької мови та культури, спеціальні просвітницькі та культурні програми, що мають відповідний ідеологічний контекст [50].

Французька культурна дипломатія має на меті поширення французької мови та культури як засобу реалізації зовнішньої політики, спрямованої на зміцнення позицій Франції в інших країнах світу; як форма постійної присутності та домінування у політико-культурному середовищі франкофонних держав; як складова позиціонування Французької Республіки через програми освітніх обмінів та організацію спеціальних культурних подій. Зокрема, відділ у справах культурного співробітництва і Франкофонії Головного управління з питань міжнародного співробітництва та розвитку

Міністерства закордонних справ Французької Республіки розробляє стратегії просування ідеології Франкофонії [51].

РОЗДІЛ 2.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ Й ОСНОВНІ АКТОРИ КУЛЬТУРНОЇ ДИПЛОМАТІЇ СУЧАСНОЇ ФРАНЦІЇ

2.1. Основні напрямки і завдання культурної дипломатії Франції в постбіполярному світі

Культурна політика у всіх країнах забезпечує просування, популяризацію, експорт національної культури і мови, пропаганду власних культурних досягнень за кордоном, формування позитивного образу держави за кордоном, створення сприятливих умов для здійснення політичних та економічних завдань країни на міжнародній арені, сприяння здійсненню процесу міжкультурної взаємодії, розвиток культурних зв'язків, встановлення взаєморозуміння між народами через організацію культурних обмінів, збагачення власної національної культури за рахунок надання своїм громадянам широких можливостей для знайомства з сучасними досягненнями в області науки, культури і освіти інших країн [52]. Однак необхідно підкреслити, що не існує універсальної ієрархії функцій. Кожна країна, спираючись на свій історичний, політичний, економічний багаж, сама вирішує, якими методами і засобами піднімати свій імідж і для яких цілей.

Французькі політичні діячі завжди намагалися скласти єдиний документ, який стане «дорожньою картою» розвитку зовнішньої культурної політики.

Перша комплексна і продумана стратегія з'явилася в 1983 році. Міністр Закордонних справ Франції Клод Шейсон представив «Зовнішній культурний проект Франції» [53]. Цей проект поклав початок офіційного єдиного документального оформлення служби зовнішньої культурної політики Франції.

У першому розділі проекту були вказані основні напрямки та принципи, позначений адміністративний орган, який відповідає за здійснення зовнішньої

культурної політики: Генеральна дирекція з культурним, науковим і технічним зв'язкам. Пріоритетними напрямками були названі забезпечення більш міцного місця Франції у світовій аудіовізуальній сфері, поширення французької мови та пропаганда «моди» на французьку культуру і мистецтво.

Аж до сьогоднішнього дня цей «Зовнішній культурний проект Франції» залишається актуальним. Він став «... зразком теоретично і прагматично добротного і раціонального програмного документа щодо забезпечення культурної діяльності за кордоном будь-якої держави, що прагне до збереження своїх позицій і впливу на міжнародній арені» [54]. Так, з 1983 року зовнішня культурна політика Франції офіційно стає частиною зовнішньої політики. На його основі будуються всі інші концептуальні засади зовнішньої культурної діяльності Франції.

На початку 2000-х рр. уряд щільно зайнявся розробкою документа, який об'єднав би її теоретичну основу, дії окремих акторів, позначив би її пріоритетні напрямки, цілі і завдання. Таким документом став інформаційний звіт «До нової стратегії культурної діяльності Франції за кордоном: від винятковості до впливу» в грудні 2004 року [55].

У звіті перераховані традиційні для Франції пріоритети: розширення культурної мережі, розвиток аудіовізуального мистецтва, впровадження французької мови і традиції в сферу освіти і просування Франкофонії. Однак цей проект нової стратегії не став офіційною концепцією або доктриною внешнекультурной діяльності Франції.

Реформа 2010 року внесла радикальні зміни в усі сфери культурного життя. Вірні ідеї історичної, геополітичної, культурної і мовної винятковості, французи прийняли нове визначення зовнішньої культурної політики - термін «дипломатія впливу» (*diplomatie d'influence*) [56]. Логічним продовженням було створення концепції вже «дипломатії впливу» Франції.

Нова концепція «дипломатії впливу» була записана в законі 2010-873 і включала в себе наступні пункти [57]:

1) У сучасному глобалізованому світі більше не існує одностороннього впливу: всі актори схильні до взаємного впливу. Нової концепції «дипломатії впливу» притаманне багатостороннє партнерство і діалог в здійсненні міжнародного співробітництва.

2) «Дипломатія впливу», на відміну від концепції культурного впливу, що існувала раніше, має більш широке поле застосування. Вона охоплює не тільки співробітництво в сфері культури, але і в сферах освіти, науки, роботи з молоддю, охорона здоров'я, екологія, питання міграції, регулювання фінансових ринків, продовольча безпека, сталий розвиток, соціальний вимір глобалізації та ін.

3) Так як «дипломатія впливу» охоплює величезний спектр зовнішньополітичного співробітництва, то відповідає на всі сучасні виклики глобалізації.

4) «Дипломатія впливу» має на увазі участь у зовнішньополітичному культурне співробітництво не тільки кадрових дипломатів і офіційних установ культури, скільки громадських організацій, об'єднань співвітчизників, активістів, зарубіжних культурних центрів та інших акторів громадянського суспільства.

Таким чином у зовнішній культурній політиці Франції з'явилася нова риторика, яка передбачає пріоритет діалогу культур, його різноманіття, а також концепція всеосяжної і сучасної, адаптованої до нових зовнішньополітичних реалій «дипломатії впливу».

Нова концепція розширила поле діяльності державних службовців в сфері культури, збільшила фінансування, ініціювала діалог з широкими верствами суспільства. Реформа торкнулася адміністративну сторону культурної

політики. Система культурних центрів стала більш централізована, з'явилися нові інститути, введена стилістична єдність і єдиний бренд [54].

Також «документація зовнішньої культурної політики Франції має яскраво виражену специфіку, засновану на галузевому принципі ... кожне міністерство має власну нормативно-правову базу, яка регламентує окрему сферу зовнішньої культурної політики: освіту, науку, спорт, мистецькі зв'язки та ін.» [58].

Інформація про плани французького уряду в міжнародній культурній сфері є в бюджетних проектах, представлених Міністерством фінансів Франції і Міністерством культури і комунікацій Франції.

Проект закону про фінансування на 2017 рік (Projet de loi de finances 2017. Presentation geenrale du PLF 2017) [59], поданий Міністром фінансів Мішель Сапанів у вересні 2016, відводить на культуру 2,7 млрд євро бюджетних асигнувань на культуру, а саме на живий спектакль, музеї, образотворче мистецтво, вищу освіту в сфері культури, демократизацію і зрівняння в доступності культури.

У преамбулі «Фінансового проекту на 2017 рік: зовнішні справи держави: культурна дипломатія і дипломатія впливу» («Projet de loi de finances pour 2017: Action extérieure de l'État: diplomatie culturelle et d'influence») були виділені 3 програми основного фінансування під номерами 105 (Діяльність Франції в Європі і в світі «Action de la France en Europe et dans le monde»), програма 185 (культурна дипломатія і дипломатія впливу - «Diplomatie culturelle et d'influence») і також 151 («Французи за кордоном і консульські витрати »-« Français de l'étranger et affaires consulaires ») [60].

Реалізація програми «Діяльність Франції в Європі і світі» мається на увазі під собою: координацію дипломатичної діяльності в світі, фінансова допомога організаціям в Європі, міжнародним організаціям, кооперацію з безпеки і

захисту, поліпшити управління і підвищити ефективність витрачання бюджетних коштів.

Відповідальність за реалізацію програми 185 під назвою «Культурна дипломатія і дипломатія впливу» лежить на генеральній дирекції з глобалізації, розвитку, партнерства. Програма передбачає захист співвітчизників за кордоном, на що відведено 712,8 мільйонів євро.

Програма 151 «громадяни Франції за кордоном і консульська робота» регулюється директором у справах французів за кордоном і роботи консулів. В рамках цієї програми проходить культурно-просвітницька діяльність організації з розвитку туризму «Atout France» [61].

У П'ятій республіці важливу роль серед концептуальних документів культурної зовнішньої політики грають пропозиції і програми Президента. Під час виборів президента в 2017 році, до другого туру голосування вийшли кандидат від соціально-ліберальної партії «Вперед» Еммануель Макрон і кандидат від консервативної націоналістичної партії «Національний фронт» Марін ле Пен. Пропозиції кандидатів були орієнтовані на внутрішню культурну політику, яка визначала, що стабільний розвиток внутрішніх культурних ініціатив здатне згодом посилити культурну складову міжнародних відносин.

Обидва кандидати на протязі всієї передвиборчої компанії зачіпали тему культурної зовнішньої і внутрішньої політики. За дуже багатьма пунктами їх позиції різняться.

Марін ле Пен в листопаді 2016 року у конвенції, присвяченій Франкофонії, культурі, свободи і творчості виступила з промовою «Франція, світова цивілізація XXI століття» [62], де вона заявила про кризу французького впливу в світі. Політик заявила, що французьку культуру, французьку мову необхідно захищати. Перша її пропозицію: скласти новий закон Тюбона 2, який замінить застарілий закон Тюбона (міністр культури, освіти та франкофонії). Згідно з

цим законом потрібно контролювати використання французького в комерційній діяльності при наймі на роботу, не допускати слова іноземного походження, якщо є дублюючі французькі в мас-медіа. Друге пропозицію-зупинити розтрату національного багатства. І третє-зібрати великий саміт Франкофонії.

У «144 пропозиціях на президентський термін» Марін ле Пен заявила про необхідність повернення французької ідентичності. Кандидати були зосереджені на виборців і їх пропозиції орієнтовані на внутрішню культурну політику. Однак, стабільний розвиток внутрішніх культурних ініціатив здатне згодом посилити культурну складову міжнародних відносин [63].

Еммануель Макрон багато уваги приділяв культурі й освіті. Зокрема, його пріоритетом було: загальний і рівний доступ до освіти. «Освіта - від початку і протягом усього життя» [64]. Для цього кандидат в президенти був готовий ініціювати створення культурних клубів, асоціацій і гуртків в школах, фінансувати проект «500 євро на культурні витрати», відкрити всі бібліотеки, яких налічується 7100, для всіх. Все це фінансувалось з бюджету держави на культуру, який був би постійним і дорівнював приблизно 200 млн євро [65].

Також Еммануель Макрон заявив про необхідність скласти універсальні закони в цифровому світі. Для цього він готовий ініціювати переговори між великою четвіркою GAFA: Google, Apple, Facebook, Amazon.

Таким чином і Марін ле Пен і Еммануель Макрон однозначно зважали на важливість «м'якої сили» Франції. Вони обидва мали намір скласти правову базу зовнішньої культурної політики. Їх культурні програми-це поєднання класичних, чисто «правих» пунктів, як піднесення національної історії, захист національної ідентичності та французької мови, разом з сучасними моментами, як просування інформаційних технологій і сучасної музики [66].

Підводячи підсумок, у Франції досі немає офіційної концепції зовнішньої культурної політики, незважаючи на розвинений адміністративний апарат і

систему культурних інститутів, які її реалізують [67]. Починаючи з XX століття, були зроблені багато спроб скласти і офіційно зареєструвати концепцію, де будуть вказані пріоритети, обов'язки акторів, їх фінансування. Їх об'єднує наступне: пріоритетними напрямками завжди називають забезпечення більш міцного місця Франції у світовій аудіовізуальній сфері, поширення французької мови та пропаганда «моди» на французьку культуру і мистецтво. Аж до сьогоднішнього дня питання складання концепції зовнішньої культурної політики є актуальним.

2.2. Діяльність ключових інститутів культурної дипломатії Франції в сучасних міжнародних відносинах

Зовнішня культурна політика Франції є виключною ефективною моделлю зовнішньої культурної діяльності. Однак варто пам'ятати, що застосування «м'якої сили» країни за кордоном неможливо без скоординованої роботи акторів і достатнього їх фінансування.

Характерною особливістю французької зовнішньої культурної політики є висока зацікавленість державних органів у просуванні французької культури за кордоном. Отже, серед акторів досить багато державних утворень.

Згодом сформувалася структура і ієрархія міністерств та інших державних установ, між якими були поділені обов'язки в справі реалізації зовнішньої культурної політики. На сьогоднішній день у Франції склалася комплексна, багаторівнева система державних органів, які в тій чи іншій мірі мають відношення до проведення зовнішньої культурної політики країни.

У Франції ключовим міністерством в питаннях зовнішньої культурної політики є Міністерство закордонних справ і міжнародного розвитку - МЗС Франції (Ministère des Affaires étrangères et du Développement international (MAEDI)).

Крім основної своєї функції, пов'язаної із здійсненням зовнішніх зносин держави, Міністерство закордонних справ займається збором інформації про ситуацію в Європі і світі, відповідає за поширення дипломатії впливу Франції в культурній та науковій сфері, сприяє духу міжкультурного співробітництва, зберігає зв'язок з французами, які проживають за кордоном, яких налічується більше двох мільйонів [68], становить стратегії щодо посилення туристичного потенціалу Франції, популяризує республіканські демократичні цінності. Введення МЗС входить координація діяльності різних структур, що відповідають за зовнішнє культурний напрямок, контроль за численними культурними проектами і програмами за кордоном. Також міністерство займається розробкою змістовних основ зовнішньої культурної політики і надалі координує її.

У 2015 році МЗС Франції випустив буклет про «Глобальну дипломатію XXI століття» [69]. Пріоритетами були названі мир і безпеку, охорона навколишнього середовища, підйом Європи і посилення впливу і авторитету Франції на міжнародній арені. У документі було передбачено перенаселення, що «суспільство завтрашнього дня» стане більш «пов'язаним мережею Інтернет», у нього буде більше можливостей, однак між учасниками буде більше конкуренції, отже, більше конфліктів і загроз. У цій ситуації і Європа, і Франція повинні адаптуватися.

Безпосередньо реалізація зовнішньої культурної політики країни здійснюється Генеральною дирекцією з питань глобалізації, розвитку і партнерства, яка знаходиться в структурі МЗС Франції. Дирекція відповідає за бюджетні програми, регулює французьку міжнародну мережу з розповсюдження французької культури і контролює всіх операторів МЗС. Сфери відповідальності дирекції різноманітні: вона виробляє політику в галузі освіти, науки, просування французької мови та культурного різноманіття, планує кошти для її здійснення, реалізує заходи в області технічного і

культурного співробітництва, проекти в галузі викладання французької мови, співпраця в галузі вищої освіти і наукових досліджень, поширюють аудіовізуальну інформацію і забезпечують участь Франції в розробці нових технологій в галузі інформатики та зв'язку.

Таким чином МЗС Франції і його структури задіяні в поліпшенні управління всієї культурної мережі, в посиленні інституціональних зв'язків, географічної поширеності «мережі впливу», в розвитку економічної та туристичної привабливості Франції. МЗС готовий спростити бюрократичні процедури отримання туристичної, робочої візи.

Поряд з МЗС в процес реалізації зовнішньої культурної політики залучений і ряд інших міністерств. В першу чергу, це Міністерство культури і комунікацій (Ministère de la Culture et de la Communication), яке займається обмінами в галузі архітектури, архівів, музеїв, артистичними обмінами, захищає пам'ятники історії, підтримує французьку музичну і книжкову продукцію, французьку пресу, теле- і радіомовлення за кордоном.

Посилення ролі Міністерства культури і комунікацій, як актора зовнішньої культурної політики, відбулося після того, як в 2009 році міністр закордонних справ Франції Бернар Кушнер озвучив новий пріоритет - об'єднання зусиль двох міністерств, МЗС і Міністерства культури і комунікацій, в справі просування французької мови та культури за кордоном [70].

Місія Міністерства як актора зовнішньої культурної політики була позначена так: «спільно з іншими зацікавленими відомствами проводити заходи по державній лінії, спрямовані на широке поширення французької культури і сприяти обмінам з іншими культурами світу ...» [71].

Діяльність Міністерства культури і комунікацій по реалізації зовнішньої культурної політики охоплює практично всі сфери мистецтва, а також літературу, підтримку і поширення французької мови, збереження культурного розмаїття [72]. Велика частина роботи цього Міністерства присвячена

поширенню французької мови в світі і збереженню багатомовності та плюралізму культур [73].

Міністерство бере участь у виробленні лінгвістичної політики держави і сприяє мовного різноманіття в Європі і в інших регіонах світу [74]. Примітно, що в цьому напрямку роботи Міністерство проводить заходи, які орієнтовані і на зовнішню, і на внутрішню аудиторію. Значний внесок робиться Міністерством також в області поширення французької літератури і французької книги за кордоном: здійснюється цілий ряд програм міжнародного співробітництва, призначених розвивати міжнародні професійні обміни та сприяти французькому ноу-хау за кордоном. У пріоритеті у Міністерства - розвиток програм прийому і освіти іноземних фахівців в галузі культури, літератури, перекладу, книговидавництва. Також Міністерство культури і комунікацій завдяки своєму Національному центру кінематографії та анімації (Centre National du cinema et image animee - CNC) займається, зокрема, поширенням французької кінопродукції за кордоном, а також створює умови для свободи і «кінематографічного самовираження», організовує і проводить кінофестивалі національного і міжнародного рівня [75].

Зараз міністерство займається програмою про статус «Французького музею», про захист пам'яток культурної спадщини, про реєстрацію парків і їх подальшої дотації [76].

Роль спеціалізованого актора з питань зовнішньої освітньої політики виконує Міністерство національної освіти, вищої освіти і наукових досліджень (Ministère de l'Éducation nationale, de l'Enseignement supérieur et de la Recherche). Його робота спрямована на посилення науково-освітнього співробітництва в світі. Таким чином, цей інститут призначений для встановлення контактів з приватними лабораторіями, дослідницькими групами.

Міністерство веде переговори з ЮНЕСКО у сфері освіти і науки, з Міжнародною організацією Франкофонії, з Радою Європи, з Організацією

економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), сприяючи реалізації різних міжнародних програм в рамках міждержавних угод [77].

У 2017 - 2020 роках Міністерство планує покращувати якість знань викладачів, їх кількість, рівність і доступність і безпеку отримання освіти у всіх куточках світу. У проекті значиться збільшення кількості грантів і посібників для учнів і студентів, розвиток цифрового навчання, заохочення студентів вивчати іноземні мови, культуру і мистецтво [78].

В останні роки Міністерство у справах молоді та спорту Франції (Ministère des Sports, de la Jeunesse, de l'Éducation populaire et de la Vie associative) [79] стало більш активно брати участь у зовнішній культурній політиці країни. Разом з міністерством міського розвитку, юнацтва та спорту (Ministère de la Ville, de la Jeunesse et des Sports) і дирекцією спорту в його складі Франція нарощує свою «м'яку силу», використовуючи привабливість країни в спортивному середовищі і присутність в міжнародних спортивних організаціях. Одне з різновидів такої спортивної дипломатії є футбольна дипломатія - «... використання загального інтересу в сфері футболу з метою налагодження різного роду контактів. Ці контакти можуть бути використані в різних цілях, включаючи дипломатію, взаємодія в політичних і бізнес-спільнотах, просування товарів, туризм, розвиток і освіта » [80]. Підсумком цієї дипломатії стало проведення Чемпіонату світу з футболу 2016 року у Франції. У цьому контексті можна вказати допоміжних акторів спортивної дипломатії, побічно пов'язаних із зовнішньою культурною політикою: Федерація футболу Франції (ФФФ), Ліга професійного футболу (Ligue de Football Professionnel, LFP), Національний олімпійський і спортивний комітет Франції (Comité National Olympique Et Sportif Français, CNOSF), та найтитлованіші футбольні клуби [81].

Ключовим елементом «м'якої сили» Франції є високий рівень якості туризму. Як зазначено на офіційному сайті МЗС Франції, в розділі,

присвяченому діяльності міністерства по просуванню французького туризму, туризм - це вітрина для іноземців [82]. Франція займає стійкі позиції в числі країн-лідерів за кількістю відвідують її іноземних туристів. Регулює туризм Генеральна дирекція підприємств (La Direction générale des entreprises, DGE), яка знаходиться в управлінні Міністерства економіки та фінансів (Ministère de l'Économie et des Finances). Крім туризму, вона відповідає за політику в індустрії, цифрову економіку, сільське господарство, сервіс і торгівлю. Що стосується першого напрямку, то дирекція веде політику популяризації французького туристичного напрямку, оптимізації туристичного сервісу країни, поліпшення інфраструктури.

Цьому Міністерству допомагає Агентство з туристичного розвитку Франції (Atout France, Agence de développement touristique de la France), яке спостерігає і аналізує міжнародний туристичний ринок, бере участь в розробці і підписанні міжурядових угод про співробітництво в галузі туризму [83].

На сьогоднішній день агентство працює в злагоді зі стратегією колишнього міністра закордонних справ Франції Лорана Фабіуса. Цей проект складається з 5 напрямків, 30 пропозицій для розвитку туризму. Перший ключовий напрямок: поліпшити туристичну пропозицію, урізноманітнити його і диверсифікувати. Для цього виділили 5 полюсів досконалості - секторів, де можна посилювати туристичну привабливість: гастрономія / виноробство, гори / спорт, ноу-хау / ремесла, нічний / міський, екотуризм [84].

Наступний напрямок - поліпшити якість зустрічі гостей. Для цього модифікувати інфраструктуру аеропорту Шарль де Голль, перевести розклад на 15 мов і поліпшити транспорт: вдосконалити доступ на Північний вокзал Парижа (Gare du Nord), провести поїзд- експрес між аеропортом і Парижем, пустити частіше поїзда, що з'єднують аеропорт з Парижем, збільшити кількість і доступність таксі біля аеропорту. Також реалізувати проект «візи за 48 годин», або «паспорт Таланту», який дає дозвіл на проживання на 4 роки

кваліфікованим працівникам, вченим, дослідникам і підприємцям [85]. Також заради безпеки туристів уряд збільшив на 20% кількість офіцерів поліції на вулицях, особливо в місцях скупчення людей. Також 18 та 19 пропозиція свідчить про необхідність відкривати магазини, пов'язані з туризмом, по неділях і на вокзалах. Третя вісь проекту- цифровий туризм. У пропозиціях вказано безкоштовний wi-fi в культурних центрах міста, поліпшити доступ і контент сайтів, що розповідають про Францію як туристичному напрямку, створювати додатки для смартфонів. Наступний напрямок направлено на поліпшення освіти. Тут вказані пропозиції про створення освітніх програм з професійної підготовки кадрів в туристичній сфері, додати бакалаврат, де вивчають основи готельної та ресторанної справи. І останній напрям сприяє доступності туризму та відпочинку. Пропозиція 27 розповідає про існування турагентств, які можуть створити бюджетну поїздку, а також про програму «чеки на відпочинок (канікули)» *Le chèque vacances* », що дозволяє подорожувати навіть неспроможного прошарку населення.

Таким чином, у Франції є велика кількість акторів, які входять до державної системи. Вони активно просувають за кордон французькі ідеї, позитивний імідж.

За кордоном суб'єктами «культурної дипломатії» країни виступають посольства і консульства. В цілому у них є дві основні функції: просвітницька та координаційна. Тобто такі французькі оператори зовнішньої культурної політики від держави повинні залучати інтерес іноземців до французької культури, мови (Франкофонії), а також сприяти співробітництву в науковій, культурній, технічній та освітній галузях. На даний момент працює 162 посольства, 91 генеральне консульство, 133 консульських відділів по всьому світу. У 161 з посольств є спеціальний підрозділ, що займається питаннями культурного співробітництва (*Services de coopération et d'action culturelle*), які

розвивають культурне співробітництво з місцевою владою, а також розробляють довгострокові цілі своєї роботи [86].

Крім міністерств, зовнішньої культурною політикою у Франції займаються агентства, асоціації, інститути, культурні установи і культурні центри за кордоном.

Одним з найбільш яскравих таких акторів є Агентство французької освіти за кордоном (Agence pour l'enseignement français à l'étranger, AEFÉ). Цей інститут Міністерства закордонних справ в галузі освіти займається просуванням освітніх програм французькою мовою за межами Франції. Налічується 494 представництв за кордоном в 136 країнах світу, 36% з яких - в Африці, де навчаються приблизно 336 000 студентів, 211 000 з яких не французи. Всі школи проходять процедуру обов'язкової реєстрації, що гарантує відповідність рівня освіти за кордоном французькому стандарту, що дозволяє навчальному закладу вважатися «французької організацією» [87].

Агентство покладає великі надії на своїх колишніх учнів, які своїм успішним прикладом підтверджують високу якість освіти в цих освітніх установах. Агентство пишається такими учнями: Карлос Гон, президент і генеральний директор компаній Renault і Nissan, Бутрос Бутрос-Галі, єгипетський дипломат, 6-й Генеральний секретар ООН, Інґрід Бетанкур, колумбійський політик, сенатор, кандидат в президенти країни на виборах 2002 року, Джоді Фостер, американська актриса, режисер і продюсер, Атік Рахімі, афганський і французький письменник і кінорежисер і багато інших.

Таким чином, Агентство надає можливість французам за кордоном отримувати якісну французьку освіту. Іноземні студенти, які також мають право там вчитися, згодом «рекламують» французьку систему освіти, французькі ідеї і традиції. Організація видала майже 99 млн євро в якості стипендії і грантів 25 888 французьким студентам за кордоном [88].

Найважливішим інститутом французької культурної дипломатії за кордоном в питаннях просування французької освіти в світі є Агентство Кампус Франс (l'Agence Campus France). Дана організація є французьким державним центром, де можна отримати всю необхідну інформацію з питань отримання вищої освіти у Франції. Кампус Франс бере участь в провідних виставках освіти і міжнародних проектах в області просування європейських програм вищої освіти. Агенство проводить освітні форуми і організовує міжуніверситетські зустрічі. Також Кампус Франс проводить експертизи програм міжвузівського співробітництва [89].

Таким чином, Кампус Франс робить величезний внесок у залучення талановитих іноземних студентів, які в подальшому або залишаються в П'ятій Республіці, або поширюють позитивний імідж Франції вже у себе на батьківщині.

Створення Кампус Франс однозначно збільшило ефективність зовнішньої культурної політики П'ятої республіки: збільшилася кількість програм подвійних дипломів бакалавра і магістра, активізувалася мобільність студентів, викладачів і дослідників, відкрилися нові докторські програми.

Таким чином, вищеназване агентство і мережа освітніх установ вкрай важливі. Вони грають величезну роль в поширенні культури, мови і цінностей, в посиленні міждержавного співробітництва, пропаганди французького вищої освіти і, отже, привабливості Франції [90].

У здійснення науково-освітнього спрямування зовнішньої культурної політики Франції також залучені Французькі дослідні інститути за кордоном (Instituts de recherches français à l'étranger, IFRE), які реалізують наукові міждержавні та міждисциплінарні дослідження, переважно в гуманітарних і соціальних науках. 27 установ і 7 філій в 34 країнах реалізують науковий обіг досліджень під спільним керівництвом Міністерства закордонних справ і

Національного центру наукових досліджень Франції (Centre National de la Recherche Scientifique, CNRS) [91].

Основні цілі організації: допомога в наукових відкриттях, поширення та обмін науковими знаннями, за допомогою поліпшення іміджу Франції, як науково-дослідного центру зробити внесок в «дипломатію впливу». Для цих цілей організація проводить численні семінари, конференції, лекції, круглі столи, виставки на практично всі теми з природничих наук у всіх куточках світу [92].

Існує ще багато департаментів, дирекцій, а також асоціацій, які знаходяться в державній системі «дипломатії впливу». Однак уже на цьому етапі стає ясно, що знайти схожу на французьку систему культурної мережі неможливо. Активне фінансування, регулювання і контроль зовнішньої культурної політики органами державної влади стало характерним елементом французької системи. Однак поряд з державними структурами діють приватні та незалежні актори, які реалізують ті ж цілі, але іншими методами.

У питаннях практичної реалізації зовнішньої культурної політики центральну роль відіграють засоби іномовлення, оскільки від їх роботи залежить поширення інформації, на основі якої в зовнішньому світі формується уявлення про країну, а потім і її образ. У Франції склалася потужна система засобів іномовлення, що охоплює всі можливі канали передачі інформації: радіо, телебачення, інтернет. За зовнішнє теле- і радіомовлення Франції відповідає державний холдинг France Médias Monde, до складу якого входять: міжнародний телеканал France 24, міжнародна радіостанція «Міжнародне французьке радіо» (Radio France internationale - RFI) і арабомовних радіо Monte Carlo Doualiya, а також володіє акціями міжнародного франкомовного телеканалу TV5 Monde для франкофонного світу. Будучи державним утворенням, медіа-холдинг France Médias Monde

фінансується і перебуває під управлінням Генеральної Дирекції у справах ЗМІ та культури (дирекція у складі Міністерства культури і зв'язку).

Незважаючи на традиційно головну роль держави в реалізації міжнародної культурно-гуманітарної політики Франції, з кожним роком все більшу роль починають грати недержавних гравців - фонди, асоціації, громадські та приватні організації. Приватний некомерційний фонд Інститут Пастера (Institut Pasteur) включений в реалізацію наукового напрямку зовнішньої культурної політики країни. Інститут має велику міжнародну мережу з 33 інститутів. Основні сфери досліджень Інституту: біологія, мікроорганізми і захворювання. Інститут містить центри по всьому світу з дослідження інфекційних захворювань, займається студентськими та професійними обмінами, проводить щорічні конференції про наукові досягнення, а також за допомогою Дирекції розвитку та грантів (Direction du Développement et du grants office, DDGO) спонсорує розвиток інноваційних технологій. Своєю міжнародною діяльністю фонд формує імідж Франції як світової наукової держави [93].

Як говорилося раніше, французька мова - центральний елемент усієї зовнішньої культурної політики Франції. Але такі зміни в сучасному світі, як демографічна еволюція, глобалізація і економічні проблеми призводять до зміни лінгвістичного рівноваги в світі. Група FLE (Français Langue étrangère) якраз і займається підтриманням французької мови. Група займається поширенням мови, працює над системою якісного викладання французької мови та системою видачі сертифікатів про його знання (Diplôme Initial de Langue Française DILF, DELF and DALF, Test de connaissance du français TCF). Основні члени цієї групи: Асоціація з викладання французької мови як іноземної (Association de didactique du français langue étrangère, ASDIFLE) і Міжнародна федерація викладачів французької мови (Fédération Internationale des professeurs de français FIPF), Асоціація викладачів живих мов (Association

des professeurs de Langues vivantes APVL), Асоціація дослідників і викладачів іноземних мов (Association des Chercheurs et Enseignants Didacticiens de Langues Étrangères ACEDLE), Група з вивчення та досліджень для FLI (Groupe d'Études et de Recherches pour le Français Langue Internationale GERFLINT) [94].

На даний момент всі названі організації в цілому реалізують 3 стратегічні цілі держави. По-перше, це підготовка викладачів французької мови у франкомовних країнах Африки і Середземномор'я, щоб нове покоління населення Африки і Середземномор'я продовжувало вивчати і говорити французькою мовою; по-друге, поширення формату двомовного навчання по всьому світу, консолідувати шкільну мережу за кордоном і поліпшити якість викладання мови в установах зарубіжної культурної мережі; по-третє, впровадження французької мови в міжнародне спілкування, міжнародну дипломатію (на міжнародних майданчиках, в мережі Інтернет, ІКТ, в економічній і торговій сфері) [95].

Названі організації не тільки популяризують французьку мову і національну культуру, а й дозволяють дослідникам обмінятися накопиченим досвідом, а також сприяють встановленню і розвитку діалогу культур.

Оскільки питання мовної присутності Франції в світі є найважливішими у зовнішній культурній політиці країни, то в процесі просування французької мови за кордоном беруть участь і інші актори.

Ключовий актор в справі поширення французької мови на міжнародному рівні - Міжнародна організація Франкофонії (МОФ), або Organisation internationale de la francophonie (OIF).

МОФ - це міжнародна організація, яка об'єднує франкомовні країни світу для захисту «... статусу французької мови на планеті, просуванні ідеї миру і демократії, об'єднанні економічного і торгового простору франкофонного світу» [95]. Ця унікальна організація стала воістину відмітною рисою французької культурної політики, увібравши в себе історичне минуле,

культурні традиції, мову, гуманітарні цінності. Франкофонія є для Франції привілейованою сферою співпраці, а значить, є одним з ключових напрямків її зовнішньої політики [96].

Часто зовнішня культурна політика Франції і Франкофонія використовуються в якості синонімів. Це частково правильно, якщо розуміти франкофонію як франкомовний світ, а діяльність Франції, при цьому, як спрямовану на зміцнення розширення цього соціокультурного простору.

Однак ці два поняття не є синонімічні. Міжнародна організація Франкофонії - явище набагато складніше. Зовнішня культурна політика Франції спирається на франкофонію, але їй не обмежується. Так само, як і Франкофонія спирається на підтримку Франції, але багато в чому розвивається у відповідність з власною динамікою. Динаміка ця визначається інтересами африканських країн, які прагнуть представити франкофонію як платформу для діалогу між розвиненими країнами, та країнами, що розвиваються [97].

Спочатку організація Франкофонії відповідала економічним цілям Франції, так як була інструментом, що дозволив зберегти свій вплив в регіоні, після здобуття незалежності французькими колоніями в Африці. Як тоді описували цю організацію: «Французька мова привносить з собою і французькі звички. Французькі звички викликають попит на французькі товари». Однак державні діячі завжди підкреслювали, що співпраця побудована в першу чергу на спільності мови, і не пов'язана з колоніальним минулим [98].

Девіз цієї відомої організації звучить як «Рівність, взаємодоповнюваність, солідарність»(фр.« Égalité, complémentarité, solidarité. А це означає, що МОФ не обмежується своєю первинною метою - захистом французької мови, але і сприяє співробітництву і взаємодопомозі франкомовних-держав в науці, мистецтві, політиці, економіці та в справі миру [99].

Таким чином, місія МОФ складається в просуванні французької мови та збереження культурної і мовного різноманіття, в сприянні миру, демократії і

прав людини, в підтримці науки і освіти, у розвитку довгострокового співробітництва в різних областях [100]. Так, наприклад, МОФ наполягла на включенні принципу культурного різноманіття та багатомовності в планетарному масштабі [101] в норму міжнародного права через прийняття відповідної декларації ЮНЕСКО [102]. Організація також активно підтримувала підписання Бейрутської декларації в 2002 році, де найважливіший принцип МОФ - діалог культур - проголошується в якості головного чинника встановлення миру і боротьби з тероризмом, і перетворюється, таким чином, в реальний політичний інструмент.

На сьогоднішній день, в такому швидко змінюваному світі, МОФ зайняла агресивну позицію щодо захисту («*défence*») культурного і мовного різноманіття в світі, як моделі культурної адаптації до явищ глобалізації [101]. Мається на увазі саме захист «*défence*», так як втрата статусу французької мови на міжнародному рівні сприймається як втрата інтелектуального впливу, а значить політичної ваги Франції, що допустити неможливо.

Зараз МОФ об'єднує 274 млн франкомовних з 84 держав-учасників, з яких 26 держави мають статус спостерігача [103].

Активно підтримується ідея про велике майбутнє Франкофонії, про позитивну тенденцію в збільшенні поширеності французької мови на африканському континенті (очікування, що через 40 років на французькій мові в Африці будуть говорити 500 мільйонів чоловік).

Як зауважив Ф. Олланд у своїй промові на церемонії відкриття Саміту МОФ в Кіншаса в жовтні 2012 р .: «Франкофонія - це красива і велика ідея. Вона не може жити в консерваторіях і музеях, де ми могли б захистити наші блага, наше багатство, наша мова. Ні, Франкофонія нічого не боїться. Це цілеспрямована організація, це просування цінностей, відкритість, економічний і культурний обмін. Це, нарешті, єдина нитка між поколіннями».

Організація Франкофонії грає величезну роль в системі з розповсюдження французького впливу за кордоном. За десятиліття свого існування вона еволюціонувала з виключно культурного об'єднання в організацію, яка впливає на міжнародні відносини в сферах політики, економіки, безпеки, інформаційних технологій.

Численні закордонні установи культури, завданнями яких є поширення французької мови та культурної присутності Франції за кордоном, відіграють значну роль в реалізації зовнішньої культурної політики на сучасному етапі. Ці установи мають величезну кількість своїх представництв по всьому світу і все об'єднані в одну мережу. Їх специфіка полягає в тому, що вони проводять численні заходи, програми та проекти, в тому числі і в області творчої діяльності в самих різних куточках світу. Найбільш важливу роль в цьому відношенні відіграють французькі зарубіжні культурно-лінгвістичні «представництва»: Французький Альянс, Французькі інститути і культурні центри. В останні роки роль цих акторів зовнішньої культурної політики все більше збільшується через «... переходу до стратегічного управління зовнішньої культурною політикою Франції та ... посиленням культурно-лінгвістичної конкуренції в світі» [104].

Проведене вивчення основних акторів зовнішньої культурної політики показало, що у Франції існує комплексна, вироблена за довгі роки багаторівнева система державних і громадських структур, які здійснюють ефективну зовнішню діяльність в області культури. Після значного падіння м'якої сили в нахабою ХХІ в Франція провела реформу «дипломатії впливу» 2010 року, внесла корективи в структурі акторів і в управління всією моделлю, переглянула пріоритети, що позитивно вплинуло на всю політику. У той же час в останні роки чітко простежується тенденція, пов'язана з об'єднанням функцій з управління зовнішньої культурною політикою в єдиному центрі. Так МЗС Франції, спільно з іншими зацікавленими відомствами, створили величезну

мережу з реалізації всієї державної лінії культурної політики. За допомогою державних міністерств, дирекцій і агентств відбувається поширення французької культури і обмін з іншими культурами світу. Державні структури охоплює всі «привабливі» для іноземців сфери: спорт, туризм, освіта. Державні організації, перебуваючи безпосередньо в країні, не тільки працюють з іноземними громадянами, а й зсередини покращують Францію. За кордоном посольства і консульства виконують просвітницьку і координаційну функції.

Велика кількість недержавних акторів значну грають роль та доповнюють елементи культурної політики. Французькі дослідні центри виконують функцію, представляючи Францію як передову інноваційну країну, а наукові міждержавні та міждисциплінарні дослідження об'єднують людей і нації. У Франції склалася потужна система засобів іномовлення, що охоплює всі можливі канали передачі інформації: радіо, телебачення, інтернет. Незважаючи на те, що вік радіомовлення пройшов і телебачення, і Інтернет стають головними оглядачами ситуації в світі, Франція зуміла адаптуватися до реальності, створивши державний холдинг France Médias Monde, до складу якого входять: міжнародний телеканал France 24, міжнародна радіостанція «Міжнародне французьке радіо» (Radio France internationale - RFI) і арабомовних радіо Monte Carlo Doualiya, а також акції міжнародного франкомовного телеканалу TV5 Monde. Сьогодні медіа-холдинг прирівнюється до американських медіа гігантам і дозволяє експортувати французький спосіб життя, спосіб мислення, французьку точку зору на події, що відбуваються. Паралельно системі існує «політичний феномен» під назвою Організація Франкофонії. Разом з групою FLE МОФ через захист плюралізму культур, впровадження мови в міжнародне спілкування і навчання викладачів французької мови намагається відстояти французьку мову. Що стосується Кампюс Франс, то організація робить величезний внесок у залучення талановитих іноземних студентів для навчання в П'ятій Республіці.

У реалізації зовнішньої культурної політики Франції беруть участь багато акторів: уряд, різні міністерства та підвідомчі їм державні установи, громадські асоціації, фонди та організації, що входять в зарубіжну культурну мережу, покликані популяризувати французьку культуру за кордоном. Все це може свідчити про те, наскільки важливі завдання просування культурної присутності Франції в світі і наскільки зацікавлена в цьому держава і громадянськість.

РОЗДІЛ 3.

ДІЯЛЬНІСТЬ ФРАНЦУЗЬКОГО ІНСТИТУТУ ТА ФРАНЦУЗЬКОГО АЛЬЯНСУ ЩОДО ЗДІЙСНЕННЯ ЗОВНІШНЬОЇ КУЛЬТУРНОЇ ДИПЛОМАТІЇ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

3.1. Діяльність Французького інституту в у мовах постбіполярного світопорядку

XXI століття - це століття глобальних і радикальних змін у всіх сферах соціальної життя. На цьому перехідному етапі французька культурна політика була залишена без уваги. Виникли проблеми, які були описані в 2007 році журналістом Дональдом Моррісоном [105], а також трохи пізніше журналістом Еммануелем Лем'є [106] і журналістом Фредеріком Мартелем [108]. Всі автори прийшли до висновку, що сама концепція зовнішньої культурної політики Франції давно застаріла, не відповідає реаліям сучасного геополітичної та економічної обстановки в світі і потребує реформ.

З часів де Голля Франція відводила собі роль «моста» між Заходом і Сходом, проголошуючи метою своєї дипломатії зниження напруженості, подолання блокового протистояння і порушення світової гегемонії двох наддержав. Парадоксальним чином, із закінченням холодної війни, коли ця мета була досягнута, нові геополітичні умови поставили під сумнів можливість збереження особливої світової ролі французької дипломатії. Міжнародна роль Франції знову стала центральною темою роздумів французької політичної еліти і суспільства.

Найбільш конкретний результат закінчення холодної війни - німецьке об'єднання - був закріплений в міжнародних угодах, але вони не носили універсального характеру. Ще й досі контури нового світового порядку не

визначені, і нова міжнародна система проходить стадію становлення, однак вважається, вже можна говорити про якісну відмінність цієї системи. Її необхідно враховувати під час аналізу співвідношення амбіцій і можливостей Франції на світовій арені.

У зв'язку з цим дослідження французьких зовнішньо-політичних амбіцій і реальної політики їх втілення в контексті планетарних зрушень на рубежі XX-XXI століть представляється науково значущим і актуальним як для вивчення історії французької зовнішньої політики, французького культурного інституту, так і в цілому, з точки зору аналізу міжнародних відносин.

Найбільші проблеми деякого занепаду культурного авторитету Франції у світі дослідники вбачають в наступному:

- традиційна класична, часто елітарна, культура в основі французької зовнішньої культурної політики не привертає велику кількість людей;
- відставання в світі розваг, що мають величезний попит;
- відставання в сучасних інформаційних технологіях;
- не відповідає на основні виклики глобалізації.

Для Франції такі заяви стали справжнім шоком, і країна почала акумулювати сили для модернізації зовнішньої культурної політики.

У 2010 році була проведена тотальна реформа в усіх галузях культурного життя, ініційована міністром закордонних справ Франції в 2007-2010 рр. Бернардом Кушнером 16 липня 2009 року [108]. Крім того, що французи, вірні ідеї своєї історичної, геополітичної, культурної та мовної винятковості, прийняли новий, відмінний від англо-саксонського визначення «soft power», термін «дипломатія впливу» (*diplomatie d'influence*), чим було ознаменовано радикальну зміну застарілої концепції культурної дипломатії у Франції.

Нова концепція «дипломатії впливу» включала в себе наступні пункти:

- 1) У сучасному глобалізованому світі більше не існує одностороннього впливу: всі актори схильні до взаємного впливу. Новій концепції «дипломатії

впливу» притаманне багатостороннє партнерство і діалог в міжнародній співпраці.

2) «Дипломатія впливу», на відміну від концепції культурного впливу, що існувала раніше, має більш широке поле застосування. Вона охоплює не тільки співробітництво в сфері культури, але і в сферах освіти, науки, роботи з молоддю, охорона здоров'я, екологія, питання міграції, регулювання фінансових ринків, продовольча безпека, сталий розвиток, соціальне через вимір глобалізації та ін.

3) Так як «дипломатія впливу» охоплює величезний спектр зовнішньополітичного співробітництва, то відповідає на всі сучасні виклики глобалізації.

4) «Дипломатія впливу» має на увазі участь у зовнішньополітичному культурному співробітництві не тільки кадрових дипломатів і офіційних закладів культури, скільки громадських організацій, об'єднань співвітчизників, активістів, зарубіжних культурних центрів та інших акторів громадянського суспільства.

Таким чином у зовнішній культурній політиці Франції з'явилася нова риторика, яка передбачає пріоритет діалогу культур, його різноманіття. Також з'явилася концепція всеосяжної і сучасної, адаптованої до нових зовнішньополітичних реалій «дипломатії впливу».

При створенні «дипломатії впливу» була реформована не тільки концепція, але і структура системи культурної політики, її організації. Так, 27 липня 2010 року прийнято закон №2010-873 про відкриття трьох нових установ з метою розширення присутності і посилення впливу Франції за кордоном (ст.1). Цими установами стали: КампусФранс, Франс Експертиз Інтернаціональ [109], а також Французький інститут.

Французький інститут, створений 1 січня 2011 року, відповідає за здійснення усієї культурної діяльності Франції за кордоном. Перебуваючи у

віданні міністерства Європи і закордонних справ, він сприяє досягненню нових цілей, поставлених перед дипломатією впливу, і розширенню міжнародного впливу Франції за посилення діалогу з представниками інших культур, заснованого на розумінні та партнерстві.

Згідно із законом №2010-873 Французький інститут став «державною установою промислового та комерційного типу» [110]. Таким чином, Французький інститут має право здійснювати економічну, комерційну і юридичну діяльність, пов'язану з виконанням завдань, визначених статутом. Французький інститут має статус складової частини посольства, на яку поширюються відповідні привілеї та імунітети. Був створений керівний орган - Рада стратегічного орієнтування, до складу якого увійшли представники МЗС, Міністерства культури, Міністерство національної освіти, економічні оператори. Глава ради, генеральний директор Французького інституту - Бруно Фушер.

Реалізацією культурної політики Франції за кордоном керує директор Французького інституту, за сумісництвом радник з питань співробітництва та культурної роботи Посольства Франції (*conseiller de coopération et d'action culturelle*).

Також згідно з новим підходом до «дипломатії впливу» фінансування зовнішньої культурної політики Франції стало носити програмний характер. Тобто гроші з бюджету виділяються на програму, а не на установу. Державні субсидії затверджуються Адміністративною радою Французького інституту в Парижі (в головному відділі). Організація має право встановити партнерські відносини з приватними компаніями і отримувати від них дотації. Таким чином, організація стала більш централізована і залежна від політичних рішень.

Зсередини Французький інститут поділений на служби зі зв'язків з громадськістю (поширення інформації про заходи Французького центру і

координація співпраці з місцевими ЗМІ) і службу культурних програм (організація заходів по мистецтву, культурі і думці Франції, просування творчої співпраці між французькими та іноземними партнерами.)

Нова «дипломатія впливу» скасувала різноманітність і якусь самостійність зовнішньополітичних інститутів і організацій у сфері культури та ввела стилістичну єдність, єдиний логотип і єдиний бренд для всієї мережі культурних центрів Франції за кордоном.

Що стосується діяльності Французького інституту, то в декреті №2010-1695 [111], прийнятому в продовження вищеназваного закону 2010-873, вказані такі місії Французького інституту:

- 1) сприяння і допомога в просуванні французької культури за кордоном;
- 2) розвиток культурних зв'язків з Європою, країнами-франкофонами та іншими зарубіжними країнами;
- 3) сприяння розвитку та поширенню в усьому світі художнього виразу «культури Півдня»;
- 4) приділяти увагу організаціям, які займаються розповсюдженням кінематографічної та аудіовізуальної спадщини Франції;
- 5) просування французької науки, французьких ремесел та ідей;
- 6) циркуляція літературних робіт авторів-франкофонів;
- 7) поширення освітніх програм на французькій мові;
- 8) збільшення кількості французьких культурних та інформаційних центрів за кордоном;
- 9) співпраця Інституту з органами управління та по набору кадрів, з метою допомоги віднайденьня курсів професійної підготовки як французам, так і іноземцям за кордоном.

На підставі нової концепції дипломатії впливу на Французький інститут поклали колишні обов'язки: сприяти культурному, лінгвістичному різноманіттю, науковому і освітньому співробітництву через просування французької

культури за кордоном, розвиток культурних зв'язків з Європою, країнами-франкофонами та іншими зарубіжними країнами, розповсюдження кіно- та аудіовізуальної продукції Франції.

На місцях Французький інститут представлений мережею культурних центрів, званих також французькими інститутами.

Французький інститут ось уже більше за 30 років в 75 країнах допомагає перекладати та публікувати авторів - франкофонів за кордоном. Французький інститут виділяє кошти безпосередньо письменнику, роботу якого Комісія, що складається з представника видавництва, Французького інституту та МЗС Франції, визнає гідним твором. Гроші виділяються на роботи з гуманітарних та соціальних наук, з економіки і філософії, літературних творів, ідеї яких співзвучні з ідейною спадщиною Франції, а також твори молодих авторів. За роботи вищого-го якості авторів нагороджують призами [112].

Франція належить до числа тих країн, для яких розвиток культурних зв'язків був і залишається одним з основних напрямків зовнішньої політики. Про це говорять і багатий історичний матеріал, і сучасні факти. Щорічно Франція проводить більше 10 000 культурно-мистецьких заходів в різних країнах світу. Ця країна володіє своєрідною моделлю зовнішньої культурної політики, яка характеризується щорічним зростанням обсягу фінансування культурних заходів, що проводяться практично у всіх країнах світу; широким колом учасників культурних зв'язків; великим числом різноманітних акцій, що охоплюють всі сфери культури.

Франція - одна з небагатьох країн, у яких існує детально розроблена концепція зовнішньої культурної політики. У цьому відношенні досвід Франції може стати вдалим прикладом для багатьох країн, в тому числі і для України, при вирішенні подібних завдань, наприклад, підтримання позитивного іміджу, поширення своєї мови за кордоном, активізації освітніх зв'язків.

Документація зовнішньої культурної політики Франції має яскраво виражену специфіку, засновану на галузевому принципі. Єдиного документа з викладенням основних принципів зовнішньої культурної політики у французькому законодавстві немає, але при цьому кожне міністерство має власну нормативно-правову базу, яка регламентує окрему сферу зовнішньої культурної політики: освіту, науку, спорт, мистецькі зв'язки і т. д.

У той же час на початку 2000-х рр. з досвіду ряду країн у Франції стали реалізовуватися спроби розробити документ узагальнюючого характеру для об'єднання дій окремих акторів.

У грудні 2004 року Сенат Французької Республіки опублікував інформаційний звіт «До стратегії культурної діяльності Франції за кордоном», в якому було викладено спільне бачення зовнішньої культурної політики з урахуванням сучасних реалій та історичних традицій, відзначені основні актори, позначені її пріоритетні напрямки, цілі та завдання.

Сьогодні у Франції існує детально розроблена мовна політика, в рамках якої проводиться система заходів, спрямованих на рішення не тільки завдань мовної присутності за кордоном, але і всього комплексу завдань зовнішньої культурної політики.

До числа пріоритетів зовнішньої культурної політики можна сміливо віднести і літературні зв'язки. Зараз цей напрямок не менш актуальний, ніж мовний, і нерідко тісно пов'язаний з ним.

Незважаючи на появу нових форм комунікацій, таких як Інтернет, книга як і раніше залишається важливим засобом поширення інформації, способом формування певної громадської думки.

Франція належить до тих країн, які найбільш активно просувають свою літературу за кордоном. Існує державна програма, в рамках якої французький уряд надає допомогу в публікації французьких книг та інших друкованих видань за кордоном, сприяє їх перекладу на іноземні мови, підтримує різні

видавничі програми, програми комплектації бібліотек французькими книгами, організовує зустрічі з відомими французькими літераторами та видавцями.

Розвиваючи літературні зв'язки, Франція, як і багато країн, основну увагу приділяє просуванню сучасної літератури, що відповідає загальним тенденціям зовнішньої культурної політики початку ХХІ ст.

Особливе місце у зовнішній культурній політиці Франції відводиться аудіовізуальній діяльності і просуванню на зарубіжний ринок французької кінопродукції. Можна виділити три основних напрямки діяльності французького уряду в цій галузі: перетворення кінематографа, телебачення і радіо в «вітрину» Франції за кордоном, підтримка експорту французьких фільмів та інших аудіовізуальних програм, збільшення фінансування французьких супутникових програм, які ведуть закордонне мовлення.

У Франції існує державна програма розширення сфери французької культури серед зарубіжних країн за допомогою створення і поширення французьких фільмів, їх просування на головних міжнародних кіноринках, організації французьких кінофестивалів, зустрічей світового масштабу та інших заходів в області кіномистецтва.

Важливою частиною французької політики в області аудіовізуального мистецтва є створення системи франкомовного телебачення, що зв'яже Францію з іншими франкомовними країнами світу. Це державний канал TV, який транслюється у більш ніж в 100 країнах Європи, Африки, Азії та Америки, канали France International (TVFI) і Canal France International (CFI), Radio France International (RFI), з ініціативи якого створені «двосторонні радіо» в ряді найбільших міст світу.

Багато напрямів зовнішньої культурної політики Франції традиційні і базуються на основних досягненнях французької культури. На цих же принципах зазвичай вибудовуються культурні зв'язки Франції з країнами-

партнерами. Однак французький уряд шукає і нові напрямки зовнішньої культурної політики.

Так, починаючи з 90-х рр. XX ст., ведеться активна робота по сприянню, захисту та просуванню французьких технологій в галузі культури, зокрема, у сфері культурної індустрії.

Що стосується України, то культурні зв'язки з нашою країною були і залишаються для Франції надзвичайно важливим напрямом її зовнішньої політики в культурній, економічній і політичній сферах. Це підтверджується і багатою історією, і активним розвитком сучасного українсько-французького культурного співробітництва.

Для культурної співпраці двох країн існують сприятливі умови, в першу чергу, відносна стабільність політичних відносин.

Варто відзначити, що в умовах нового світового порядку Ж. Ширак приділяв велику увагу розвитку французької дипломатичної ініціативи, оскільки бачив у ній одну з основних можливостей Франції впливати на вирішення глобальних проблем.

Якщо під час холодної війни ООН була обмежена жорсткою біполяризацією, то із закінченням протистояння Сходу - Заходу з'явилася нова можливість для посилення її впливу в системі міжнародних відносин. У зв'язку з цим Ж. Ширак активізував діяльність Франції в ООН, спираючись на постійне членство в Раді Безпеки.

Таким чином, епоха постбіполярності та пов'язане з нею піднесення французької громадської думки, філософії, мистецтва затвердили сприйняття Франції як носія універсальних гуманітарних цінностей.

Крім того, виріс політичний вплив Франції, а також поширення принципів французької дипломатичної школи в якості універсальних сприяли закріпленню за французькою мовою статусу мови політики і дипломатії. Таким

чином, французький культурний інститут набув широкого поширення у всьому світі.

Як бачимо, закріплення в свідомості французів переконаності в винятковості, навіть перевага їх культури нерозривно пов'язана з політичним і економічним становленням Франції.

У висновку слід сказати, що Французький інститут став яскравим представником, реформованої зовнішньої культурної політики Франції, а саме «дипломатії впливу». Він ввібрав у себе її головні принципи: визнання і заохочення плюралізму культур і поглядів на світ, адаптація до нового глобалізованого світу, широкий спектр зовнішньополітичного співробітництва.

Після реформи Французький інститут став ще більш централізованим і залежним від держави. Однак це не означає, що його роль, як актора зовнішньої культурної політики скоротилася. Навпаки, ми можемо виділити сфери, де Французький інститут досяг успіху і продовжує розвиватися: поширення французької мови, ідей, традицій, мистецькі та художні обміни, співпраця у сфері освіти та науки.

3.2. Діяльність Французького альянсу на сучасному етапі міжнародних відносин

Французький Альянс був створений в Парижі в 1883 році за ініціативою Поля Камбона, дипломата, який в той час був головою адміністрації Жюль Феррі, відомого міністра освіти. Багато французьких діячів підтримували Поля Камбона і активно брали участь в створенні Альянсу Франсез. Серед них Жюль Верн, Луї Пастер і Арман Колен, які були присутні в 1884 році на перших загальних зборах фонду.

Дуже швидко альянси виникли у Франції і за кордоном, всередині і за межами французьких колоній, наприклад, в 1889 році зі створенням альянсу в

Індії та Австралії. З 1904 року мережа нараховує 150 комітетів у Франції і 450 за кордоном.

В даний час Альянс Франсез є найбільшою культурну мережу такого типу в світі і єдину, яка функціонує таким чином та впливає на зміцнення міжнародних відносин. Дійсно, на відміну від іспанського (Instituto Cervantes), німецького (Goethe Institut) або британського (Британська Рада) еквівалентів, Alliance Françaises найчастіше створюються місцевими ініціативами та управляються іноземцями на місці. У поєднанні з тим фактом, що близько 85% французьких альянсів є автономними асоціаціями без комерційної мети і створено відповідно до місцевого іноземним законодавством, вони стоять невеликих грошей і являють собою неймовірну культурну мережу для нашої країни, набагато більшу, ніж у згадані вище наші європейські сусіди.

Діяльність Альянсу регулює Адміністративна рада, що складається з представників місцевої громади та експертів з питань культури, юрисдикції або управління. Члени ради відповідальні фактично і юридично за реалізацію зовнішньої культурної політики Французького Альянсу.

Альянс Франсез є одним з елементів успіху французької зовнішньої культурної політики. Він в цілому дуже широко і практично рівнозначно представлений в світі. На даний момент Товариство має 400 представництва в 132 країнах, де навчаються близько 500 000 студентів. У 34 країнах Африки та Океанії знаходиться 115 представництв, у Північній Америці- 116, в 31 країні Латинської Америки-204, в 32 державах Азії - 110, а в 33 європейських країнах-255 [113]. Ці школи є центрами культури, які дають можливість людям з усього світу зустрічатися та спілкуватися поділяти спільні інтереси. Наприклад, Альянс Франсез, що знаходиться в Парижі, прийняв близько 11 000 студентів із 156 різних національностей.

Згідно з офіційним Статуту, основні завдання Французького Альянсу :

- викладання і просування французької мови по всьому світу;

- співпраця в галузі освіти, мови і культури;
- об'єднання всіх бажаючих підвищити свої знання в галузі французької мови та культури Франції;
- розвиток культурних обмінів, що сприяють зближенню культур.
- розвиток інноваційної складової зовнішньої культурної політики [114].

Щоб реалізувати ці завдання Альянс виділив основні напрямки своєї діяльності [115]:

- мовний напрямок,
- проведення міжнародних тестів і іспитів з французької мови (DELF, DALF, TCF, TEF),
- проведення культурно-мистецьких заходів, зустрічей з французькими артистами і вченими, дискусій і дебатів,
- забезпечення доступу до літературних і інформаційних видань французькою мовою: художня та навчальна література, періодика,
- надання інформації про можливості навчання у Франції.

Початкова мета створення товариства Французького Альянсу була поширення французької мови та зміцнення міжнародних зв'язків з країнами світу.

Альянс Франсез більш креативно підходить до освітніх програм, ніж Французький інститут. Такий новаторський підхід пропонує альтернативу консервативним програмами Інституту. У підсумку все більше людей, особливо дітей починають цікавитися французькою мовою і її культурою.

На сьогоднішній день більшість студентських обмінів вимагають підтвердження знання французької мови у вигляді диплома DELF / DALF або TCF (Test de connaissance du français). Безліч професійних і культурних обмінів неможливі без диплома професійного французької мови Торгово-промислової палати Парижа, E-TEF (Test d'Evaluation du français), який підтверджує загальні

знання мови в 7 областях: бізнес, наука і техніка, право, медицина, міжнародні відносини і дипломатія, туризму, готельна і ресторанна справа, мода.

Альянс Франсез є єдиним акредитованим центром в регіонах для проходження іспитів DELF і DALF. Іспити приймають тільки сертифіковані фахівці, які пройшли підготовку в Міжнародному центрі педагогічних досліджень CIEP [116].

Альянс Франсез, щодо екзаменаційної діяльності, відіграє велику роль у створенні позитивного іміджу гостинної країни. Організація, надаючи бажаючим можливість скласти іспити і, при успішному проходженні випробування, отримати диплом міжнародного зразка Міністерства освіти Франції для іноземних громадян, відкриває перспективи талановитим студентам вступу у французькі вузи або фахівцям роботи за кордоном.

І Французький інститут, і Альянс Франсез здійснюють різні оригінальні культурні проекти, які об'єднують виконавців, постановників і глядачів Альянс відіграє величезну роль в поширенні літератури авторів-франкофонів. Майже в кожному відділенні Товариства є медіатека. Альянс Франсез - це інформаційний центр, де зібрані матеріали про сучасну Францію. Вона включає в себе читальний зал, з прямим доступом до документів (книги, газети, журнали, підручники, словники) з різної тематики (французька мова, мистецтво, наука, туризм та ін.); колекцію відеокaset, DVD і можливість дивитися програми французького телебачення в прямому ефірі (Arte, TV5, Euronews, Mezzo).

Французька література - це фактор загальноновизнаного культурного переваги Франції. Через книги можна познайомиться з її історією, її жителями, з їх способом життя і мислення, «... життєстверджуючим, розумним і здоровим, разюче відрізняється від нібито вільного, а насправді потворного і лицемірного менталітету ...» [117]. Книги не тільки дозволяють поширити позитивний імідж

країни, але і допомагають зберегти національну самобутність своїх країн і забезпечити світу альтернативу американській культурної гегемонії.

Альянс бере активну участь в поширенні інформації про можливості навчання у Франції. Йдеться про вищу середню освіту, можливості мовних стажувань, лінгвістичних таборів. Що стосується середньої освіти, з 2010 року Alliance Française бере участь в програмі білінгвальних секцій в міжнародних ліцеях. Цей проект був створений, щоб дозволити школярам паралельно вивчати іноземну мову і освоювати французьку освітню програму [118].

В галузі вищої освіти Французький Альянс проводить безкоштовні консультації, пропонує допомогу в підготовці досьє, перекладі і нотаріальному завірення документів. Також Альянс залишається єдиним акредитованим центром в регіоні, який організовує прийом іспитів DELF / DALF, що підтверджують рівень володіння мовою.

Більш значний внесок в популяризацію французької системи вищої освіти за кордоном вносить французьке державне агентство з просування французької вищої освіти за кордоном Campus France. Це агентство інформує іноземних студентів про вищу освіту Франції, допомагає їм зробити вибір освітньої програми, створити досьє кандидата і подати документи на отримання візи. Також агентство займається видачею різного виду стипендій (стипендії французького уряду, стипендії для проведення наукових досліджень, для лінгвістичних стажувань) [118].

Французький Альянс разом з Campus France та Французьким урядом сприяють зростанню популярності французької системи вищої освіти за кордоном, інформують про адміністративні процедури при поїздки на навчання до Франції, допомагають іноземним студентам у виборі навчальних програм і в організації перебування в країні. Альянс Франсе також співпрацює з мовними школами Парижа, Страсбурга, Бордо, Руана, Марселя, Ніцци, Монпельє і

проводить стажування в мовних школах, що мають державну акредитацію FLE (навчання французької як іноземної).

Також Альянс франсез був створений в Україні у 90-их роках за ініціативи українських франкофілів. На сьогоднішній день мережу Альянсу в Україні представляють дев'ять культурних французьких центрів. Це – автономні асоціації, діяльність яких підтримують та координують Міністерство закордонних справ Франції та Паризька фундація Альянс франсез [115].

На всеукраїнському рівні координує діяльність Альянс франсез - Відділ культури та співробітництва Посольства Франції в Україні, що сприяє підвищенню професійного рівня та модернізації культурних центрів в Україні, допомагають їм виконувати роль представників Посольства у численних місіях та службових завданнях, а саме здійснювати [119]:

- післядипломну підготовка викладачів, співробітників медіатек та адміністративного персоналу;
- забезпечення освітніми матеріалами та матеріалами про культуру Франції;
- організацію роботи центрів зі складання іспитів DELF- DALF- CCIP;
- забезпечення інформацією про сучасну Францію;
- надання інформації про навчання у Франції;
- сприяння щодо культурного обміну та розвитку культурного надбання.

Альянс франсез в Україні пропонують увесь спектр культурних заходів, присвячених французькій мові та франкомовній культури, які проводяться у співпраці з Французьким інститутом в Україні [120].

Вивчення французької мови в Альянс франсез відбувається під керівництвом викладачів, які пройшли спеціальну підготовку з викладання мови як іноземної та зареєстровані у Європейській базі з викладання мов (CECRL).

Підсумовуючи вищевикладене слід сказати, Альянс Франсез має величезну історію реалізації зовнішньої культурної політики Франції. Французькому суспільству вдається відстоювати французьку мову при гегемонії англійської мови.

Найважливішим актором зовнішньої культурної політики Франції є закордонні культурні центри, Французькі інститути і Французькі альянси. Сьогодні вони по праву вважаються одними з найефективніших гравців на міжнародній культурній арені, і їх роль в просуванні французької культури і мови зростає з кожним днем. Вони проводять найбільший обсяг практичної роботи у всіх сферах зовнішньої культурної політики, використовуючи різноманітні форми, з огляду на інтереси Франції і національні традиції країни перебування.

ВИСНОВКИ

Культурна дипломатія це процес міжнародних комунікацій з метою просування іміджу держави, створення її авторитету, забезпечення поваги й довіри до неї. Для творчих особистостей це можливість познайомити іноземну аудиторію з власними пріоритетами, ідеями та переконаннями, можливість пізнати цінності й ідеали інших країн і народів. Отже, культурна дипломатія – це засіб реалізації зовнішньої політики держави та розвитку суспільства за допомогою здобутків культури.

У сучасному світі відсутнє єдине визначення поняття культурної дипломатії. Різноманітні дефініції наголошують на окремих аспектах цього багатогранного явища. Варіативність теоретичних підходів до розуміння сутності міжкультурних процесів свідчить про зацікавленість наукової спільноти пропонованою темою й необхідність пошуку дієвих рішень в царині окресленої проблематики.

Французька модель політики міжкультурного співробітництва та культурної дипломатії передбачає пріоритетну роль держави в її реалізації на противагу англосаксонській моделі, де значну частину функцій із зовнішньої культурної діяльності бере на себе приватний сектор. Однак певні елементи англосаксонської моделі використані Францією у реалізації зовнішньої культурної політики, у першу чергу, доктрини спрямованої Франкофонії, складовими якої є наступальна політика захисту французької мови та культури, спеціальні просвітницькі та культурні програми, що мають відповідний ідеологічний контекст.

Французька культурна дипломатія має на меті поширення французької мови та культури як засобу реалізації зовнішньої політики, спрямованої на зміцнення позицій Франції в інших країнах світу; як форма постійної

присутності та домінування у політико-культурному середовищі франкофонних держав; як складова позиціонування Французької Республіки через програми освітніх обмінів та організацію спеціальних культурних подій. Зокрема, відділ у справах культурного співробітництва і Франкофонії Головного управління з питань міжнародного співробітництва та розвитку Міністерства закордонних справ Французької Республіки розробляє стратегії просування ідеології Франкофонії.

Культурна політика у всіх країнах забезпечує просування, популяризацію, експорт національної культури і мови, пропаганду власних культурних досягнень за кордоном, формування позитивного образу держави за кордоном, створення сприятливих умов для здійснення політичних та економічних завдань країни на міжнародній арені, сприяння здійсненню процесу міжкультурної взаємодії, розвиток культурних зв'язків, встановлення взаєморозуміння між народами через організацію культурних обмінів, збагачення власної національної культури за рахунок надання своїм громадянам широких можливостей для знайомства з сучасними досягненнями в області науки, культури і освіти інших країн.

Кожна країна, спираючись на свій історичний, політичний, економічний багаж, сама вирішує, якими методами і засобами піднімати свій імідж і для яких цілей.

Французькі політичні діячі завжди намагалися скласти єдиний документ, який стане «дорожньою картою» розвитку зовнішньої культурної політики. Але у Франції досі немає офіційної концепції зовнішньої культурної політики, незважаючи на розвинений адміністративний апарат і систему культурних інститутів, які її реалізують. Починаючи з XX століття, були зроблені багато спроб скласти і офіційно зареєструвати концепцію, де будуть вказані пріоритети, обов'язки акторів, їх фінансування. Їх об'єднує наступне: пріоритетними напрямками завжди називають забезпечення більш міцного

місця Франції у світовій аудіовізуальній сфері, поширення французької мови та пропаганда «моди» на французьку культуру і мистецтво. Аж до сьогоднішнього дня питання складання концепції зовнішньої культурної політики є актуальним.

Зовнішня культурна політика Франції є виключною ефективною моделлю зовнішньої культурної діяльності. Однак варто пам'ятати, що застосування «м'якої сили» країни за кордоном неможливо без скоординованої роботи акторів і достатнього їх фінансування.

У реалізації зовнішньої культурної політики Франції беруть участь багато акторів: уряд, різні міністерства та підвідомчі їм державні установи, громадські асоціації, фонди та організації, що входять в зарубіжну культурну мережу, покликані популяризувати французьку культуру за кордоном. Все це може свідчити про те, наскільки важливі завдання просування культурної присутності Франції в світі і наскільки зацікавлена в цьому держава і громадськість.

Найважливішим актором зовнішньої культурної політики Франції є закордонні культурні центри, Французькі інститути і Французькі альянси. Сьогодні вони по праву вважаються одними з найефективніших гравців на міжнародній культурній арені, і їх роль в просуванні французької культури і мови зростає з кожним днем. Вони проводять найбільший обсяг практичної роботи у всіх сферах зовнішньої культурної політики, використовуючи різноманітні форми, з огляду на інтереси Франції і національні традиції країни перебування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Barghoorn F. C. The Soviet Cultural Offensive. The role of Cultural Diplomacy in Soviet Foreign Policy. Princeton, 1960. 353 p.
2. Cummings M. C. Cultural Diplomacy and the United States Government: a Survey. Center for Arts and Culture, 2003 [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.culturalpolicy.org>.
3. Марущак М. Й. Історія дипломатії XX століття : курс лекцій : навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. М-во освіти і науки України, Військ. ін-т при Нац. ун-ті «Львівська політехніка». Львів: Бескид Біт, 2003. 303 с.
4. Waltz K. International Politics Is Not Foreign Policy. Security Studies. 1996. Vol. 6. Iss. 1. P. 54–57. [Electronic resource]. – Access mode: <https://bit.ly/2OyV311>
5. Nye J. S. Jr. «Soft power»: The Means to Success in World Politics. New York : Public Affairs, 2004. 208 p.
6. Dolan Ch. «Soft power» and Cultural Exchange: Assessing the Global Influence of U.S.-hosted Higher Educational Exchange Programs (Presented at ISA-Toronto 2014). [Electronic resource]. – Access mode: <https://bit.ly/2OHlGkO>
7. Жидков, В.С., Соколов, К.Б. Культурная политика России: теория и история: Учебное пособие для вузов / В.С. Жидков, К.Б. Соколов. — М., 2001. — С. 64–112.
8. Горлова И. И. Культурная политика в условиях переходного периода: федеральный и региональный аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : спец. 24.00.01 / Горлова И. И. – Москва, 1997. – 42 с.
9. Карпухина О. Н. Культурная политика государства в условиях реформирования общества : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. соц. наук / Карпухина О. Н. – Москва, 1997. – 16 с.
10. Tannenwald N. Ideas and Explanation: Advancing the Research Agenda / Eds. N. Tannenwald and W. C. Wohlforth. «The Role of Ideas and the End of the Cold

War». Special Issue of The Journal of Cold War Studies. 2005. Vol. 7. № 2 (Spring). P. 13–42.

11. Політика культурної дипломатії: стратегічні пріоритети для України: зб. наук.-експерт. Матеріалів / за заг. ред. О. П. Розумної, Т. В. Черненко. Київ: НІСД, 2016. 92 с.

12. Процюк М. Публічна та культурна дипломатія як засіб «м'якої сили» України: запозичені моделі, реальні кроки та стратегічні пріоритети. Зовнішня політика і дипломатія: традиції, тренди, досвід. Серія «Політичні науки». 2016. Випуск 22. Ч. 2. С.21–28.

13. Шамборовський Г., Мусієнко Н. Завдання і можливості культурної дипломатії у розвитку сучасної держави та інститутів громадянського суспільства в Україні. 2016. Вип. 14. С.91–100.

14. Косенко С. В. Культура в палитре внешней политики. Опыт Франции. / С. В. Косенко. – Москва: Восток- Запад, 2010. – 320 с.

15. Косенко С. В. Мягкое могущество в твердой упаковке / С. В. Косенко. – Москва: МГИМО, 2011. – 416 с.

16. Нарочницкая Н. А. Россия и русские в современном мире/ Н.А. Нарочницкая. – Москва : Эксмо. – 416 с.

17. Пономарева Е.Г. Железная хватка "мягкой силы" / Е.Г. Пономарева // Однако. - 2013. - № 6. - С. 18-26

18. Aron R. (1984) Paix et guerre entre les nations. Paris : Calmann Lévy. 796 p.

19. Baecque A. de. (2008) Crises dans la culture française. Anatomie d'un échec. Paris : Bayard. 245 p.

20. Braudel, F. (1987) Grammaire des civilisations. Paris : Arthaud-Flammarion. 606 p.

21. Horkheimer, M., Adorno, T. W. (2002) Dialectic of Enlightenment: Philosophical Fragments. Stanford, CA : Stanford University Press. xix, Lane, Ph. (2011) 282 p.

22. Présence française dans le monde. L'action culturelle et scientifique. Paris : La Documentation française. 128 p.

23. Le message culturel de la France et la vocation interculturelle de la francophonie. Avis présenté par Julia Kristeva\$Joyaux au Conseil économique, social et écologique. Paris, juin 2009 (2009) [Electronic resource]// Conseil Economique, Social et Environnemental. – Access mode: [http://www.lecese.fr/travaux\\$publies/le\\$message\\$culturel\\$de\\$la\\$france\\$et\\$la\\$vocation\\$interculturelle\\$de\\$la\\$francophonie](http://www.lecese.fr/travaux$publies/le$message$culturel$delafranceetla$vocation$interculturelledela$francophonie)

24. German Foreign Policy in Dialogue. A Quarterly E-Newsletter on German Foreign Policy Edited by Marco Overhaus, Hanns W. Maull and Sebastian Harnisch. [Electronic resource]. – Access mode: / <http://www.deutscheausienpolitik>.

25. Montbrial, T. de. (2002) L'action et le système du monde. Paris : PUF. 472 p.

26. Katzenstein P.J. Open Regionalism: Cultural Diplomacy and Popular Culture in Europe and Asia [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.allacademic.com/meta>.

27. Cull N.J. Propaganda? [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.britishcouncil.org/history>.

28. Vaughan J. R. A Certain Idea of Britain: British Cultural Diplomacy in the Middle East, 1945–57. [Electronic resource]. – Access mode: <http://ics.leeds.ac.uk>.

29. Rapport d'information de MM. Jacques LEGENDRE et Josselin de ROHAN, fait au nom de la commission des affaires culturelles et de la commission des affaires étrangères, de la défense et des forces armées (2009) [Electronic resource]. – Access mode: [http://www.senat.fr/notice\\$rapport/2008/r08\\$458\\$notice.html](http://www.senat.fr/notice$rapport/2008/r08$458$notice.html)

30. Vaiïsse, M. (2009) La puissance ou l'influence? La France dans le monde depuis 1958. Paris : Fayard. 649 p.

31. Lending M. Change and Renewal. Norwegian foreign cultural policy 2001-2004. Report. [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.odin.dep.no/ud/english/doc/reports>

32. Квасов О. К. Внешние культурные связи. Дипломатическая деятельность по развитию культурного сотрудничества./ О.К. Квасов – Москва: Дипломатической Академии МИД России, 2018. – С. 36.
33. Сборник материалов круглых столов «Национальная культура в условиях глобализации» и «Политика и культура в диалоге цивилизаций». – Москва: Дипломатической Академии МИД России, 2004. – 162 с.
34. Wyszomirski M. J., Dewey P. International Issues in Cultural Policy and Administration: A Conceptual Framework for Higher Education [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.culturalpolicy.org>
35. The United Kingdom: Foreign Cultural Policy by Robin Baker [Electronic resource]. – Access mode: <http://ics.leeds.ac.uk>.
36. Sablosky J. A. Recent Trends in Department of State Support for Cultural Diplomacy: 1993- 2002. [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.culturalpolicy.org>.
37. Mulcahy K. V. Cultural Diplomacy and the Exchange Programs: 1938-1978 // The Journal of Arts Management, Law and Society. – 1999. – Vol. 29, № 1 (Spring). – P.1.
38. Rapport d'information de MM. Jacques LEGENDRE et Josselin de ROHAN, fait au nom de la commission des affaires culturelles et de la commission des affaires étrangères, de la défense et des forces armées (2009) [Electronic resource]. – Access mode: [http://www.senat.fr/notice\\$rapport/2008/r08\\$458\\$notice.html](http://www.senat.fr/notice$rapport/2008/r08$458$notice.html)
39. Nye J. Soft Power: the means to success in World Politics. – N.Y.: Perseus Publishing, 2019 – 191 p.
40. Schneider C. P. Culture Communicates: US Diplomacy that Works. Discussion Papers in Diplomacy [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.clingendael.nl/publications/2004>
41. Schneider C. P. Diplomacy that works: «best practices» in cultural diplomacy [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.culturalpolicy.org>.

42. Ministere Rapport des Affaires d'activite etrangeres 2018 [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.diplomatie.gov.fr>.

43. Ожеван М. А., Кучмій О.П. Культурна дипломатія // Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т. / Редкол.: Л. В. Губерський (голова) та ін. – К.: Знання України, 2018. – Т. 1. – С. 380-381

44. Djian J.-M. La diplomatie culturelle de la France a vau-l'eau // Le Monde diplomatique. –2019. – Juin. – P. 28.

45. Vidrine H. L'autre grandeur // Le Nouvel Observateur. – 2008. – № 1751. – P. 5-6.

46. Kourliandsky J.-J. Relations internationales et culture [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.iris-france.org>.

47. Cerny P. Une politique de grandeur. – Paris: Flammarion, 1986. – 286 p.

48. Murville M. C. citй par Roche F. et Piniau B. Histoires de diplomatie culturelle des origines a 1995. La Documentation Francaise, 1995. – 295 p.

49. Legendre J. Avis presente au nom de la Commission des Affaires culturelles du Senat surle projet de loi de finances pour 1999, adopte par l'Assemblee Nationale (N 67). – TomeXIII, Francophonie [Electronic resource]. – Access mode: www.senat.fr

50. Wyszomirski M. J. International Cultural Relations: A Multi – Country Comparison [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.culturalpolicy.org>

51. Das Jahrbuch des Goethe-Instituts 2015-2016 [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.goethe.de/mmo/priv>.

52. Боголюбова Н.М., Николаева Ю.В. Выработка определения внешней культурной политики в современном научном дискурсе // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теория и практики. 2012. No 4 (18): в 2-х ч. Ч. I. С. 25-27

53. Le projet culturel extérieur.19 octobre 1983 [Electronic resource]. – Access mode: <http://discours.vie-publique.fr/notices/836002375.html>

54. Косенко С.И. Особенности культурной политики Франции на рубеже веков// Вестник РУДН// Серия «международные отношения» 2007. №3

55. Rapport d'information n° 91 sur la strategie d'action culturelle de la France a l'etranger : de l'exception à l'influence par m. Louis Duvernois, senateur (2004-2005) [Electronic resource] //site officiel du Senat. – Access mode: /https://www.senat.fr/rap/r04-091/r04-091.html (дата обращения 13.02.2017)

56. Агеева В. Д. Реформирование концепции внешней культурной политики Франции: «Дипломатия влияния» и феномен «мягкой силы» // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики, 2015. № 8 (58): в 3-х ч. Ч. I. С. 13-16.

57. LOI n° 2010-873 du 27 juillet 2010 relative à l'action extérieure de l'Etat [Electronic resource]. – Access mode: //https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000022521532

58. Боголюбова Н.М. Николаева Ю.В. Российско-французские культурные связи начала XXI века в контексте внешней культурной политики Франции//Вестник СПбГУ. 2008. Сер. 6. 2008. Вып. 3

59. Projet de loi de finances 2017. Presentation geenrale du PLF 2017 [Electronic resource]. – Access mode: //https://www.economie.gouv.fr/files/files/PDF/plf-2017-dossier-de-presse.pdf//

60. Projet de loi de finances pour 2017: Action extérieure de l'État [Electronic resource]// Site officiel Sénat. – Access mode: //http://www.senat.fr/rap/a16-142-2/a16-142-2.html

61. Atout France. Qui sommes nous? //L'Ageance du développement touristique de la France[Electronic resource]. – Access mode: http://atout-france.fr

62. Discours de Marine Le Pen : "La France, Civilisation mondiale au XXIème siècle ». 9 novembre 2016 [Electronic resource]// site officiel du Front National. –

Access mode: //http://www.frontnational.com/2016/11/discours-de-marine-le-pen-la-france-civilisation-mondiale-au-xxieme-siecle/

63. Les 144 engagements présidentiels// site officiel du Front National [Electronic resource]. – Access mode: //http://www.frontnational.com/le-projet-de-marine-le-pen/

64. Emmanuel Macron dans “15 minutes pour convaincre” sur France 2// 23.04.2017 [Electronic resource]. – Access mode: //https://www.youtube.com/watch?v=tG9JaXNilTU

65. L'Invité des Matins par Guillaume Erner// Emmanuel Macron : "Mes propositions pour la culture »// 27.01.2017 [Electronic resource]. – Access mode: https://www.franceculture.fr/emissions/linvite-des-matins/emmanuel-macron-mes-propositions-pour-la-culture

66. Bommelaer Claire. Culture: Le Pen - Macron, deux programmes que tout oppose// 26/04/2017[Electronic resource]. – Access mode: //http://www.lefigaro.fr/culture/2017/04/25/03004-20170425ARTFIG00274-culture-le-combat-le-pen-contre-macron.php

67. Lionel Jullien, Thierry Millote. Présidentielle 2017 : demandez le programme culturel [Electronic resource]. – Access mode: //http://info.arte.tv/fr/presidentielle-2017-demandez-le-programme-culturel

68. La communauté française inscrite au registre des Français établis hors de France// Les chiffres officiels du Ministère des Affaires Etrangères et du Développement International (MAEDI) [Electronic resource]. – Access mode: //https://www.data.gouv.fr/fr/reuses/la-communaute-francaise-inscrite-au-registre-des-francais-etablis-hors-de-france//

69. MAEDI 21, une diplomatie globale au 21eme siècle [Electronic resource] //site officiel du France Diplomatie. – Access mode: http://www.diplomatie.gouv.fr/fr/le-ministere-et-son-reseau/maedi-une-diplomatie-globale-au-21eme-siecle//

70. Arts visuels : 33 propositions pour améliorer la participation de la France au dialogue artistique international [Electronic resource]// le site officiel du Ministère des Affaires étrangères. – Access mode: [//diplomatie.gouv.fr/fr/rubrique_imprim.php3?id_rubrique=1031](http://diplomatie.gouv.fr/fr/rubrique_imprim.php3?id_rubrique=1031)

71. Histoire administrative du ministère de la culture (1959 – 2012). // Comité d'histoire du ministère de la Culture La documentation Française. N°30 Paris, 2012.

72. Lombard A. Politique culturelle internationale. Le modele francais face a la mondialisation. Paris, 2003. P.135.

73. Nous connaître. Mission / Site officiel du ministère de la Culture et de la Communication [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.culturecommunication.gouv.fr/Nous-connaître/Decouvrir-le-ministere/Missions//>

74. Nous connaître. Établissements et services déconcentrés// site officiel du Ministère de la Culture et de la Communication [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.culturecommunication.gouv.fr/Nous-connaître/Organisation/Etablissements-et-services-deconcentres>

75. Qu'est-ce que le CNC? le site officiel du Centre National du cinema [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.cnc.fr/web/fr/qu-est-ce-que-le-cnc>

76. Protections, labels et appellations// site officiel du Ministère de la Culture et de la Communication// <http://www.culturecommunication.gouv.fr/Aides-demarches/Protections-labels-et-appellations> (дата обращения 4.04.2017)

77. Les dernières actualités publiées// Site officiel du ministère de l'Éducation nationale, de l'Enseignement supérieur et de la Recherche [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.education.gouv.fr/pid146/toute-actualite.html//>

78. Préparer la rentrée 2017[Electronic resource]// site officiel du Ministère de la Culture et de la Communication. – Access mode: http://www.education.gouv.fr/cid114016/preparer-rentree-2017.html#Les_quatre_parcours_educatifs//

79. Le ministère // Site officiel du ministère de la Ville, de la Jeunesse et des Sports [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.sports.gouv.fr/organisation/missions-organisation/>

80. Football diplomacy redux: the 2015 Asian cup and Australia's engagement with Asia.// Lowy Institute for International Policy. 8.03.2013. [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.lowyinstitute.org/publications/football-diplomacy-redux>

81. Organisation du Comité National Olympique et Sportif Français (CNOSF) [Electronic resource]// site officiel du Comité national olympique et sportif français. – Access mode: [http://franceolympique.com/cat/9-le_comite_national_olympique_et_sportif_francais_\(cnosf\).html](http://franceolympique.com/cat/9-le_comite_national_olympique_et_sportif_francais_(cnosf).html)

82. L'action du MAEDI en matière de promotion du tourisme//30 décisions très concrètes pour un tourisme français leader mondial [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.diplomatie.gouv.fr/fr/politique-etrangere-de-la-france/tourisme/l-action-du-maedi-en-matiere-de-promotion-du-tourisme/>

83. Stratégie..Le tourisme, un enjeu national [Electronic resource] // Site officiel de l'Agence de développement touristique de la France (Atout France). – Access mode: <http://atout-france.fr/services/strategie>

84. Toutes les propositions issues des Assises du tourisme [Electronic resource]. – Access mode: http://www.diplomatie.gouv.fr/IMG/pdf/DP-cloture-assises_cle88c13f.pdf.

85. Le passeport-talent. L'immigration professionnelle [Electronic resource]// le site officiel du Ministère de l'intérieur. – Access mode: <http://www.immigration.interieur.gouv.fr/Immigration/L-immigration-professionnelle/Le-passeport-talent>

86. Infographie du ministère des Affaires étrangères et du Développement international (MAEDI) en chiffres [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.diplomatie.gouv.fr/fr/le-ministere-et-son-reseau/le-ministere-en-chiffres///>

87. Arrêté du 20 juin 2014 fixant la liste des établissements scolaires français à l'étranger [Electronic resource]. – Access mode: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000029213654>

88. Rapport d'activité 2015-2016 [Electronic resource] // Agence pour l'enseignement a l'étrangère. – Access mode: <http://www.aefe.fr/sites/default/files/asset/file/aefe-rapport-activite-2015-2016.pdf>

89. What is Campus France [Electronic resource] // Official site of Campus France. - Access mode: <http://www.campusfrance.org/fr/>

90. Agence pour l'enseignement français à l'étranger (AEFE) [Electronic resource] // France Diplomatie. – Access mode: <http://www.diplomatie.gouv.fr/fr/services-aux-citoyens/preparer-son-expatriation/scolarite-en-francais/article/agence-pour-l-enseignement-francais-a-l-etranger-aefe>

91. Le réseau des Instituts français de recherche à l'étranger (IFRE) [Electronic resource] // Ministère des Affaires étrangères et du Développement international. – Access mode: <http://www.diplomatie.gouv.fr/fr/politique-etrangere-de-la-france/diplomatie-scientifique/archeologie-sciences-humaines-et/le-reseau-des-instituts-francais/>

92. Agenda. Instituts de recherches français à l'étranger, IFRE [Electronic resource]. – Access mode: http://www.ifre.fr/agenda/field_date/2017

93. Nos missions [Electronic resource] // Institut Pasteur. – Access mode: <https://www.pasteur.fr/fr/nos-missions>

94. Qui sommes-nous ? [Electronic resource] // Fédération Internationale des professeurs de français. – Access mode: http://fipf.org/qui_sommes-nous

95. Ministère des Affaires étrangères et du Développement international [Electronic resource]. – Access mode: http://www.diplomatie.gouv.fr/fr/plugins/fdiplo_outils/liseuse/81475/sources/indexPop.htm

96. Налетова Д.В. Международная организация Франкофония в условиях глобализации и мондилизации ». // Вестник Тамбовского университета// Изд.: Тамбовский государственный университет им. Г.Р. Державина (Тамбов)// серия : Гуманиатрные науки. № 5 . 2014. С. 55-59

97. L'impact économique de la langue française et de la Francophonie [Electronic resource]. – Access mode: www.francophonie.org/IMG/pdf/Impact_economique_de_la_langue_francaise_et_de_la_Francophonie.pdf

98. Kessler M-C. L'apport de la culture à la diplomatie économique // Géoeconomie, 2010-2011, Hiver

99. Brochure: L'Institut de l'énergie et de l'environnement de la Francophonie (IEPF). [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.ifdd.francophonie.org/docs/depang.pdf>

100. Qu'est-ce que la Francophonie? [Electronic resource]// Organisation internationale de la Francophonie .– Access mode: <http://www.francophonie.org/-Qu-est-ce-que-la-Francophonie-.html>

101. Чернов И.В. Международная организация Франкофонии: лингвистическое измерение мировой политики СПб.: Изд-во С.-Петербург. ун-та, 2006. С. 183

102. Всеобщая декларация ЮНЕСКО о культурном разнообразии [Электронный ресурс]// Официальный сайт ЮНЕСКО. – Режим доступа : http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/cultural_diversity.shtml

103. Que-est ce que c'est la Francophonie? [Electronic resource]// site officiel de l'Organisation Internationale de la Francophonie. – Access mode: <https://www.francophonie.org/-Qu-est-ce-que-la-Francophonie-.html>

104. Николаева Ю. В. Проблемы реформирования внешней культурной политики Франции в начале XXI века// Вестник СПбГУ. Вып. 1 Сер. 6. 2014.

105. Morrison D. In Search of Lost Time November [Electronic resource] // Time Magazine. 2007. – Access mode: <http://content.time.com/time/magazine/article/0,9171,1686532,00.html>
106. Lemieux E. Nouvelle guerre coloniale. La France aurait-elle perdu la guerre du soft power? [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.lenouveleconomiste.fr/nouvelle-guerre-coloniale-3339/>
107. Martel F. Culture: pourquoi la France va perdre la bataille du “soft power” [Electronic resource]// Terra Nova. 2010. – Access mode: <http://www.tnova.fr/note/culture-pourquoi-la-france-va-perdre-la-bataille-du-soft-power>
108. Déclaration de M. Bernard Kouchner, ministre des affaires étrangères et européennes, sur la rénovation du réseau culturel français à l'étranger, Paris le 16 juillet 2009. [Electronic resource]. – Access mode: <http://discours.vie-publique.fr/notices/093002124.html>
109. LOI n° 2010-873 du 27 juillet 2010 relative à l'action extérieure de l'Etat [Electronic resource]. – Access mode: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000022521532>
110. Un nouvel acteur pour mettre en oeuvre la diplomatie culturelle de la France [Electronic resource] // Le site officiel de l'Institut française. – Access mode: <http://www.institutfrancais.com/fr>.
111. Décret n° 2010-1695 du 30 décembre 2010 relatif à l'Institut français [Electronic resource]. – Access mode: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000023332301>
112. L'Institut français en chiffres [Electronic resource] // site officiel de l'institut francais. – Access mode: <http://www.institutfrancais.ru/saint-petersbourg/institut/francuzskiy-institut-v-cifrah>
113. Qui sommes nous? [Electronic resource] // Site officiel de l'Alliance française. – Access mode: <http://www.fondation-alliancefr.org/?cat=1>

114. Charte de l'Alliance Française. Article 5. Chapitre II. [Electronic resource]. – Access mode: http://www.fondation-alliancefr.org/wp-content/themes/af/class.file.dwnload.php?f=http://www.fondation-alliancefr.org/wp-content/medias/RESPONSABLES_DALLIANCES/administration/charte_af.pdf.
115. L'Alliance française [Electronic resource] // site officiel de l'Alliance française – Access mode: <http://www.afrus.ru/ru/nasha-diatelnos/>
116. Examens internationaux de l'Alliance française [Electronic resource] // site officiel de l'Alliance française. – Access mode: <http://www.afrus.ru/ru/nijni-novgorod/content-sitepages-373/>
117. Косенко С.И. «Мягкая сила» как фактор культурной дипломатии Франции // С.И. Косенко. – Москва: Знание, понимание, умение. 2014. №14
118. Les sections internationales au lycée Examens internationaux de l'Alliance française [Electronic resource] // site officiel de l'Alliance française – Access mode: http://www.education.gouv.fr/cid23092/les-sections-internationales-au-lycee.html#Sections_russes
119. Bourses du gouvernement français à l'ambassade // site officiel de Etudier en France [Electronic resource] // site officiel de l'Alliance française – Access mode: http://www.bgfrussie.ru/ru/bourse_gouvernement_francais/Autres_programmes_de_bourses.aspx
120. Institut français d'Ukraine [Electronic resource] // site officiel de l'Alliance française – Access mode: <https://institutfrancais-ukraine.com/>